

مباحث انسان‌شناسی در تفسیر راهنما

محمد هاشم زمانی

تفسیر راهنما محصول کار گروهی است و حاصل تلاش تعدادی از محققین قرآن پژوه مرکز فرهنگ و معارف قرآن می باشد که با الهام و برگرفته از برداشت‌ها و تأملات قرآنی جناب آقای هاشمی رفسنجانی و زیر نظر ایشان، با شیوه نو و بدیعی تهیّه گردیده است.

شیوه و سبک کار نوین در این تفسیر، برای هدفی خاصّ پی ریزی شده است و آن تهیّه کلید جامع، برای دستیابی به موضوعات و مفاهیم قرآن کریم می باشد. و از این جهت این تفسیر با تفاسیر دیگر متفاوت خواهد بود و طبعاً بهره برداری و استفاده از آن، شیوه و روش خاصی را می طلبد که این مجموعه نمونه ای از کارآیی این تفسیر در نشان دادن موضوعات و تبیین آیات را، ارائه می دهد.

با نظر به اینکه بحث انسان‌شناسی دارای اهمیت بسیاری است و زیربنای همه معارف و نقش مؤثری در تمام شئون مادی و معنوی داشته و زمینه ای مناسب جهت سوق دادن انسان به سوی سعادت واقعی است و از آنجا که تفسیر راهنما حاوی مباحث مفیدی در موضوع انسان‌شناسی می باشد، شایسته است این مباحث یکجا جمع آوری و قابل دسترس جویندگان این بخش از معارف قرار گیرد. لذا موضوع بحث خویش را "مباحث انسان‌شناسی در تفسیر راهنما" قرار دادیم.

و لازم به ذکر است که ارائه مطالب در این مجموعه، کمی متفاوت با تفسیر مذکور می باشد و در تفسیر راهنما ذیل هر برداشت مستند آیه و احیاناً توضیحاتی برای رفع ابهام آورده شده است که ما برای جلوگیری از حجیم شدن مقاله از آنها صرف نظر کرده ایم.

در تنظیم مباحث نهایت تلاش انجام گرفته تا برداشتهای تفسیری مرتبط با بحث انسان‌شناسی با موضوع نگاری مناسب در قالب خاصّ و با نظمی منطقی انجام گیرد.

این مقاله در پانزده فصل زیر مرتب گردیده است:

۱- ماهیت و حقیقت انسان

۲- خلقت انسان

۳- طبیعت و فطرت انسانی

۴- ابعاد وجودی انسان

۵- ابعاد اجتماعی انسان

۶- علم و آگاهی انسان

۷- ویژگی و امتیازات انسان

۸- فضایل انسانی

۹- نیازها و گرایشهای انسان

۱۰- سعادت و کمال انسان

- ۱۱- حالات و صفات انسان
  - ۱۲- انسان و سنتهای الهی
  - ۱۳- نعمتها و مصالح انسان
  - ۱۴- تاریخ و سرگذشت انسان
  - ۱۵- سرنوشت و فرجام انسان
- ۱. ماهیت و حقیقت انسان**

اهمیت انسان شناسی

مطالعه در آفرینش انسان و مرگ و حیات وی، زداینده تردید در یگانگی خداوند. انعام ۶/۲
 بیان مراحل و مراتب وجودی انسان و تبیین موقعیت انسان در آن مراحل، نمونه ای از تبیین آیات
 قرآن است. اعراف ۱۷۴/۷

تعالیم انسانی قرآن

نزول قرآن بر پیامبر(ص)، در جهت تبیین همه حقایق مربوط به رشد و سعادت آدمی و نیازهای
 هدایتی او. نحل ۸۹/۱۶
 بیدار ساختن فطرت توحیدی آدمی و یادآوری تجربه های توحیدی دینی، از روشهای هدایتی قرآن.
 انعام ۴۱/۶

لزوم به کارگیری روشی متناسب با استعداد فکری و روحی انسان برای تفهیم دقیق معارف دین و
 آموزه های قرآن. اسراء ۱۰۶/۱۷
 تحریک عواطف و احساسات، از روشهای قرآن برای برانگیختن اهل ایمان به نیکوکاری. آل عمران
 ۱۳۴/۳

نشان دادن عاقبت و فرجام اعمال نیک و بد، از روشهای قرآن برای تربیت آدمی و ترغیب وی به
 رعایت احکام و مقررات دینی. بقره ۲/۲۶۶
 وعده پاداش به اهل ایمان و عمل صالح از روشهای قرآن برای ایجاد انگیزه به ایمان و عمل صالح.
 بقره ۲۷۷/۲

بهره برداری از انگیزه "محبوب شدن"، از روشهای قرآن در ارشاد و تربیت. نساء ۱۰۷/۴
 امید آفرینی، از روشهای قرآن برای تقویت روحیه مومنان و برانگیختن آنان به جهاد. نساء ۸۴/۴
 ارائه راه حل صحیح به همراه نهی از راههای انحرافی، از روشهای تربیتی قرآن. مائده ۵/۵
 ارائه حق و شناساندن آن به مردم، فلسفه نزول قرآن. یونس ۱۰۸/۱۰
 قرآن، منبعی برای آگاهی به تاریخ و سرگذشت پیشینیان. یوسف ۳/۱۲
 بیان فرجام اعمال، تشویق و تهدید، از شیوه های قرآن برای اصلاح انسانها و برحذر داشتن آنها از
 کفر. آل عمران ۱۱۶/۳

واداشتن آدمی به تفکر در فرجام و سرنوشت خویش، از اهداف داستانهای قرآن است.. اعراف ۱۷۶/۷

معارف و آموزه های قرآن، مطابق و هماهنگ با خرد ناب است. ابراهیم ۵۲/۱۴
هدف از نقل داستانها در قرآن، ایجاد زمینه های درک و اندیشه در انسانهاست. بقره ۷۳/۲
اندیشه در آیات الهی و روشنگریها و افشاگری های قرآن، موجب رویگردانی اهل ایمان از محبت به
بیگانگان. آل عمران ۱۱۹/۳

اصلاح اندیشه، از روشهای قرآن برای نیل به عملکرد صحیح. آل عمران ۱۶۹/۳
حقیقت انسان

اعمال و رفتار آدمی، سازنده حقیقت و ماهیت اوست. بقره ۱۸۹/۲
حقیقت انسان، با مرگ نابود نمی شود. بقره ۲۴۰/۲
هر انسانی، دارای حقیقتی ورای صورت ظاهری خویش است. نساء ۱۰/۴
انسان، علی رغم دگرگونیهای جسم، یک هویت مستمر است. نساء ۴/۵۶
روح انسان، تمام حقیقت اوست. انفال ۵۰/۸، اعراف ۳۷/۷، انعام ۶۰/۶
روح، تمام حقیقت انسان است و مرگ، با خروج آن از بدن حاصل می شود. انعام ۹۳/۶
سرگذشت انسانها، شکل دهنده ماهیت و حقیقت آنها است. یوسف ۷/۱۲
روح انسان، تشکیل دهنده حقیقت و هویت انسانی وی است. نحل ۷۰/۱۶

۲. خلقت انسان

اهمیت خلقت انسان

گفتگوی خدا و فرشتگان درباره خلقت و خلافت انسان. بقره ۳۰/۲
خداوند تقدیر خویش را بر خلقت و خلافت انسان در زمین، به فرشتگان اعلام کرد. بقره ۳۰/۲
انسان، دارای ارزشها و استعدادهایی که وی را شایسته خلقت و زینده خلافت می کرد. بقره ۲/۳۰
اعتراف فرشتگان به عالمانه و حکیمانه بودن آفرینش انسان و انتخاب او برای خلافت بقره ۳۲/۲
انحصار صورتگری جنین در رحم به خداوند، دلیل وحدانیت او است. آل عمران ۶/۳
شکل گیری انسان در رحم، نشانه اقتدار و حکمت خداوند است. آل عمران ۳/۶
شکل گیری بعد مادی، زمینه ایجاد بعد انسانی انسان است. آل عمران ۳/۵۹
خداوند، آفریننده انسانها از شخص واحد (آدم). نساء ۱/۴
آفرینش آدمیان از شخص واحد و نبودن امتیاز در خلقت آنان، پرتویی از ربوبیت الهی نسبت به آنان.
نساء ۴/۱

اراده و قضای الهی حاکم بر پیدایش و مرگ آدمی. انعام ۲/۶
مطالعه در آفرینش انسان و مرگ و حیات وی، زداینده تردید در یگانگی خداوند. انعام ۶/۲
آفرینش نخستین انسان دلیلی بر امکان معاد او. اعراف ۲۹/۷
پیامبر(ص)، موظف به یادآوری قصه خلقت انسان. حجر ۲۸/۱۵
ربوبیت خدا، مقتضی بازگویی قصه خلقت انسان برای پیامبر(ص). حجر ۲۸/۱۵

خداوند، اجزای انسان را متناسب و آن گونه که شایسته و سزاوار اوست، آفریده است. حجر ۲۹/۱۵

فلسفه خلقت انسان

هدف از آفرینش انسانها، نایل شدن آنان به مرتبه تقوا است. بقره ۲۱/۲
خداوند بعد از آفرینش آسمانها و مواهب زمین، به خلقت انسان پرداخت، تا او را به منصب خلافت برساند. بقره ۳۰/۲

توان یادگیری حقایق هستی، حکمت آفرینش انسان و راز لیاقت او برای خلافت در زمین. بقره ۳۱/۲
رسیدن به مرتبه و منزلت شاکران، از وظایف اساسی انسان و هدف از خلقت او است. بقره ۵۶/۲
آفرینش انسان و تدبیر امور او به دست خداوند، مقتضی تقوا و پروا از او است. نساء ۱/۴
آزمون انسانها از جانب خدا هدف از مستقر ساختن آنان در زمین و برتری دادن برخی از ایشان بر برخی دیگر. انعام ۶/۱۶۵

خداوند بسیاری از انسانها و جنیان را برای ورود به دوزخ آفرید. اعراف ۷/۱۷۹
دمیده شدن روحی الهی در انسان، موجب شایستگی برای مسجود فرشتگان. حجر ۱۵/۲۹
هدف از آفرینش انسان و اعطای نعمت (قوای ادراکی و...) به او، شناخت خداوند و شکر اوست. نحل ۷۸/۱۶

تعقل در خلقت انسان

شکل گیری انسان در رحم، نشانه اقتدار و حکمت خداوند است. آل عمران ۳/۶
صاحبان درک از بیان آیات خداوند در زمینه کیفیت آفرینش انسان بهره می برند. انعام ۹۸/۶
تفکر در چگونگی آفرینش انسان، راهی برای رسیدن به توحید است. انعام ۶/۹۸
آفرینش و مرگ و اعطای دانش و سلب آن از انسان، جلوه ای از علم و قدرت الهی است. نحل ۷۰/۱۶

مبدأ خلقت انسان

انسان قبل از خلقت

آدمی پیش از زندگی دنیوی خویش، موجودی مرده و فاقد حیات بود. بقره ۲۸/۲

مبدأ خلقت انسان

انسان و همه شوون او از خداوند نشأت گرفته است و به سوی او بازخواهد گشت. بقره ۲/۱۵۶
خداوند، انسان را با دو بعد مادی و غیر مادی آفرید. آل عمران ۳/۵۹
خدا، گسترش دهنده مردان و زنان بسیار (نسل بشر)، از یک زن و مرد. نساء ۴/۱
انسان در پی مرگ، مانند آفرینش نخستین خویش، تنها نزد خداوند حضور می یابد. انعام ۹۴/۶
خداوند تمامی آدمیان و نژادها و تیره های مختلف آن را از یک شخص (آدم) آفریده است. انعام

خداوند مبدأ انسان و مرجع نهانی اوست. یونس ۴/۱۰، انعام ۱۰۸/۶
خداوند، مبدأ و منشأ انسانها (آدم) را آفرید و سپس به او صورت انسانی عطا کرد. اعراف ۱۱/۷
همه انسانها، فرزندان آدم(ع) و او مبدأ تکوین تمامی آنان است. اعراف ۲۶/۷

منشأ حیات انسان

خداوند، به انسانها حیات می بخشد و آنان را می میراند. بقره ۲۸/۲
پدید آمدن روح و حیات در انسانها، به امر ویژه خداوند است. حجر ۲۹/۱۵
نطفه، منشأ پیدایش آدمی است. نحل ۴/۱۶
آفرینش و مرگ انسانها به دست خداوند است. نحل ۷۰/۱۶

انسان در عالم ذر

هرانسانی در نشئه شهود به گونه ای محسوس ربوبیت و وحدانیت خداوند را دریافته است. اعراف
۱۷۲/۷

اعتراف انسان به ربوبیت خدا در نشئه شهود اعراف ۱۷۲/۷
آگاهی انسان در نشئه حجاب به ربوبیت خداوند، برخاسته از آگاهی او در نشئه شهود است. اعراف
۷/۱۷۲

غفلت آدمی از ربوبیت خدا در نشئه حجاب و حیات دنیوی، با سابقه نشئه شهود، عذری غیر قابل
پذیرش اعراف ۱۷۲/۷

وجود نشئه شهود و آگاه شدن آدمی به ربوبیت و وحدانیت خدا در آن نشئه، از میان برنده هرگونه
عذر و بهانه ای برای روی آوری به شرک. اعراف ۱۷۳/۷
در صورت نبود نشئه شهود و اقرار برای فرزندان، آنان در انتخاب عقیده، جز تبعیت و تقلید از پدران،
راهی نداشتند. اعراف ۱۷۳/۷

در صورتی که داستان اشهاد و اقرار به ربوبیت خدا تحقق نمی یافت، آدمیان در حیات دنیا به
ربوبیت و وحدانیت خدا آگاه نمی شدند. اعراف ۱۷۳/۷

کیفیت و مراحل خلقت انسان

خلقت تدریجی انسان

خلقت اولیه انسان، به تدریج انجام گرفته است. حجر ۲۹/۱۵
خداوند، پس از پدیدآوردن بدن انسان با اجزای متناسب از گل خشکیده، در او روح دمید و او را
حیات بخشید. حجر ۲۹/۱۵

خلقت روح انسان

خلقت بدن انسان، مقدم بر روح اوست. حجر ۲۹/۱۵
دمیده شدن روحی الهی در انسان، موجب شایستگی او برای مسجود فرشتگان حجر ۲۹/۱۵

کیفیت خلقت انسان

خداوند بر طبق مشیت خود، انسانها را در رحم‌ها شکل می‌دهد. آل عمران ۳/۶
وجود فاصله زمانی بین آفرینش مبدأ انسانها و اعطای صورت انسانی به او. اعراف ۷/۱۱
خداوند با گرفتن هریک از انسانها از صلب پدرانشان، آنان را به صحنه وجود آورد. اعراف ۷/۱۷۲
خلقت اولیه انسان، به تدریج انجام گرفته است. حجر ۱۵/۲۹
خلقت بدن انسان، مقدم بر روح اوست. حجر ۲۹/۱۵

تحول انواع

اسلاف انسان، دارای شکل و صورتی غیر از انسان کنونی. نساء ۴۷/۴

مراحل وجود انسان

اصالت بعد غیر مادی انسان، در ساختار و هویت وی. آل عمران ۵۹/۳
بیان مراحل و مراتب وجودی انسان و تبیین موفقیت انسان در آن مراحل، نمونه‌ای از تبیین آیات
قرآن است. اعراف ۷/۱۷۴

ملائکه و خلقت انسان

فرشتگان با توجه به حضورشان در هستی و لیاقتشان برای خلافت، فلسفه‌ای برای خلقت و خلافت
انسان نمی‌دیدند. بقره ۳۰/۲
ناآگاهی فرشتگان به ارزشهای والای انسان، موجب شد تا فسادگری او برای فرشتگان جلوه‌گر شود
و به خلقت و خلافتش معترض باشند. بقره ۳۰/۲
اعتراف فرشتگان به عالمانه و حکیمانه بودن آفرینش انسان و انتخاب او برای خلافت. بقره ۳۲/۲

ابلیس و خلقت انسان

هبوط آدمیان و شیطان به زمین همراه با عداوت و دشمنی با یکدیگر. اعراف ۷/۲۴
ابلیس، به هنگام خلقت انسان، در میان
فرشتگان بود و از زمره آنان به حساب می‌آمد. حجر ۳۱/۱۵
ابلیس، از ماده اولیه خلقت انسان، آگاهی کامل داشت. حجر ۱۵/۳۳
ابلیس، با توجه به ماده اولیه خلقت انسان، او را شایسته مسجود شدن موجودی چون خود نمی‌دید.
حجر ۳۳/۱۵

عنصر خلقت انسان

انسان از گل

گلی مخصوص، خمیر مایه آفرینش انسان. انعام ۲/۶
عناصر زمینی، خمیر مایه خلقت انسان است. هود ۶۱/۱۱
خداوند، پدید آورنده انسانها از گل خشکیده. حجر ۱۵/۲۶

گل خشکیده، تیره رنگ، بد بو و متغیر، خمیر مایه اصلی آفرینش انسان. حجر ۱۵/۲۶
خداوند، انسان را از گلی خشکیده، تیره رنگ، بدبو و متغیر آفریده است. حجر ۱۵/۲۸
خداوند، انسان را از گلی تیره رنگ، بدبو و خشکیده آفریده است. حجر ۱۵/۳۳

انسان از نطفه

نطفه، منشأ پیدایش آدمی است. نحل ۴/۱۶
مجادله گری و ستیزه جویی انسان آفریده شده از مایعی مثل نطفه، امری شگفت آور و به دور از
انتظار. نحل ۱۶/۴

آفرینش انسان از نطفه، به صورت مجادله گری سخنور، شاهد و گواه وحدانیت خداوند است. نحل
۴/۱۶

نفخ روح در انسان

خداوند، پس از پدید آوردن بدن انسان با اجزای متناسب از گل خشکیده، در او روح دمید و او را
حیات بخشید. حجر ۲۹/۱۵

۳. فطرت انسانی

آدمی به هنگام روبرو شدن با شداید، خداوند یگانه را خالصانه به استمداد می طلبد. انعام ۴۱/۶
بیدار ساختن فطرت توحیدی آدمی و یادآوری تجربه های توحیدی دینی، از روشهای هدایتی قرآن.
انعام ۴۱/۶

سختیها و کاستیها، زمینه شکوفایی فطرت توحیدی انسانها. انعام ۴۲/۶
انسانها بر اساس طینت اولی خویش سالکان صراط مستقیم الهی هستند. اعراف ۱۶/۷
انسانها در آغاز خلقتشان نه گرفتار گمراهیند و نه هدایتیابی آنان محقق است. اعراف ۳۰/۷
انسان از دیرباز برخوردار از روح پرستش بود. اعراف ۵/۷، اعراف ۱۷۲/۷
نفس آدمیان بر فطرت ایمان است. انفال ۸/۵۳
انسانها، فطرتا خداوند را تنها پناهگاه و ملجأ خویش می دانند. نحل ۱۶/۵۳
عدل و احسان و بخشش به خویشاوندان، از تمایلات فطری انسان. نحل ۱۶/۹۰
بیزاری از فحشا، زشتی و ستم، نهفته در نهاد آدمیان. نحل ۹۰/۱۶

گرایشهای فطری انسان

انسان دارای گرایش فطری به سوی نیکیها و زیباییهاست. انعام ۴۳/۶
گرایش فطری انسان به تحصیل امنیت خاطر و آسایش روان. انعام ۴۸/۶
گرایش به خداوند با فطرت آدمی عجین است. انعام ۶۳/۶
بررسی و تأمل در مورد گرایشها و انگیزه های فطری آدمی، منبعی برای شناخت. انعام ۶۳/۶
گرایش و محبت فطری انسان به خداوند افول ناپذیر و جاوید است. انعام ۷۶/۶

گرایش به توحید امری فطری و معقول، و شرک پنداری دور از حقیقت و موجب شگفتی است. انعام ۹۵/۶

احیای فطرت

بیداری و بروز فطرت خداجو و توحیدی انسان به هنگام رویارویی با عذاب الهی. انعام ۶/۴۰
بیداری فطرت توحیدی انسان، به هنگام روبرو شدن با مرگ. انعام ۶/۴۰
بیداری فطرت توحیدی انسان در تنگناها و سختیها. انعام ۴۰/۶
بیدار ساختن فطرت توحیدی آدمی و یادآوری تجربه های توحیدی دینی، از روشهای هدایتی قرآن. انعام ۶/۴۱

سختیها و کاستیها، زمینه شکوفایی فطرت توحیدی انسانها. انعام ۴۲/۶

فطرت توحیدی

انسان، بر فطرت خداجویی و مسیر حق پویی است. نساء ۱۱۹/۴
توجه به خدای یگانه، ندای فطرت همه انسانها. انعام ۴۰/۶
گرایش همه انسانها، حتی مشرکان، در سختیها و شداید به خدای یگانه. انعام ۴۱/۶
بیداری و بروز فطرت خداجو و توحیدی انسان به هنگام رویارویی با عذاب الهی. انعام ۴۰/۶
بیداری فطرت توحیدی انسان، به هنگام روبرو شدن با مرگ. انعام ۴۰/۶
بیداری فطرت توحیدی انسان در تنگناها و سختیها. انعام ۴۰/۶
گرایش همه انسانها، حتی مشرکان، در سختیها و شداید به خدای یگانه. انعام ۴۱/۶
آدمی به هنگام روبرو شدن با شداید، خداوند یگانه را خالصانه به استمداد می طلبد. انعام ۶۳/۶، انعام ۴۱/۶

بیدار ساختن فطرت توحیدی آدمی و یادآوری تجربه های توحیدی دینی، از روشهای هدایتی قرآن. انعام ۴۱/۶

سختیها و کاستیها، زمینه شکوفایی فطرت توحیدی انسانها. انعام ۴۲/۶
گرایش به خداوند با فطرت آدمی عجین است. انعام ۶۳/۶
التزام به دین الهی، امری فطری و آمیخته با فطرت آدمی است. انعام ۷۰/۶
گرایش به توحید امری فطری و معقول، و شرک پنداری دور از حقیقت و موجب شگفتی است. انعام ۹۵/۶

در صورتی که داستان اشهاد و اقرار به ربوبیت خدا تحقق نمی یافت، آدمیان در حیات دنیا به ربوبیت و وحدانیت خدا آگاه نمی شدند. اعراف ۱۷۳/۷

طبیعت انسان

طبع انسان

ملاک حلیت اشیا، پاکیزگی و سازگاری آنها با طبع است. مائده ۵/۵
سرشت انسان، با نوعی از ظلم به خویشان و ناسپاسی، عجین است. ابراهیم ۳۴/۱۴

خوددوستی انسانها

حب نفس، قوی ترین غریزه در انسان است. یونس ۵۴/۱۰
مستحقان عذاب استیصال، به هنگام وقوع آن، مایلند تمام مایملک خود را برای نجات جان خویش،
نثار کنند. یونس ۱۰/۵۴

عجله انسان

بشر در دستیابی به خواسته ها و تمایلات خود، موجودی عجول و ناشکیباست. یونس ۱۰/۱۱

تنوع طلبی انسان

انسان تنوع طلب و ناشکیبا بر یکنواختی است. بقره ۶۱/۲

زیباطلبی انسان

انسان، موجودی زیباپسند است. نحل ۶/۱۶
جمال بی مانند یوسف(ع)، موجب اظهار تردید زنان مصر در بشر بودن او شد. یوسف ۳۱/۱۲
انسان فطرتاً به زیباییها گرایش دارد. انعام ۱۰۸/۶
گرایش انسانها به زیبایی و تزئین با زیورآلات. نحل ۱۴/۱۶

کمال طلبی انسان

انسان، موجودی خیرطلب و کمال جو. نساء ۱۷۰/۴
سوء استفاده شیطان از خصیصه کمال طلبی و منفعت جویی انسان. اعراف ۲۱/۷

سعادت طلبی انسان

انسان، جوینده فرجام نیک و پوینده مسیری است که آن را سعادت می پندارد. انعام ۶/۱۳۵
بهره برداری از تمایل انسان به فرجام نیک و حسن عاقبت، روشی در تبلیغ و دعوت مردم به دین
است. انعام ۱۳۵/۶

انسانها خواهان سعادت همیشگی و عمری جاودانه. اعراف ۴۲/۷

عدالتخواهی انسان

عدل و احسان و بخشش به خویشاوندان، از تمایلات فطری انسان. نحل ۹۰/۱۶

انسان هنگام آسایش

مردم پس از رهایی از اضطرار و خطر مرگ، پیمان خود با خدا را می شکنند و به ناسپاسی و تجاوز
از حق می پردازند. یونس ۲۳/۱۰

احساس مصنوعیت از ابتلا به سختیها و محنتها، از حالتهای انسان به هنگام رفاه و آسایش. هود

دعا و تضرع در سختی

نیایش خالصانه انسان با خدا، به هنگام گرفتاریها و مصیبت‌های سخت و جانکاه. یونس ۱۰/۱۲
انسانها به محض احساس ضعف و دچار شدن به رنج و زحمت، با تضرع و التماس به درگاه خداوند
روی می آورند. نحل ۵۳/۱۶

انسانهای ناسپاس هنگام خطر

انسانهای ناسپاس، به هنگام احساس خطر مرگ با خدا پیمان موکد می بندند که اگر از آن ورطه
نجات یابند، هرگز گرد گناه نگردند و به جرگه بندگان شاکر و سپاسگزارش بپیوندند. یونس ۲۲/۱۰
آدمی، به هنگام از دست دادن امکانات و موهبت‌های دنیوی، از رحمت الهی مأیوس شده و تدبیر
خداوند در هستی را منکر می شود. هود ۹/۱۱

خونریزی انسان

فرشتگان مطمئن به فسادگری و خونریزی انسان، پیش از آفرینش وی . بقره ۲/۳۰
ساکنان زمین پیش از آدم(ع)، موجوداتی فسادگر و خونریز بودند. بقره ۳۰/۲

عصیانگری انسان

همه انسانها، به نوعی مرتکب گناه و عمل ناروا می شوند. نحل ۶۱/۱۶

اغواپذیری انسان

شیطان عنصری اغواگر و انسان موجودی اغواپذیر است. بقره ۳۶/۲، بقره ۲/۱۶۸
انسان، موجودی اغواپذیر است. اعراف ۱۶/۷، اعراف ۲۲/۷
ابلیس، آگاه به اغواپذیری انسانها حتی پیش از خلقت آنان. اعراف ۱۶/۷
شیطان همواره درصدد اغوای فرزندان آدم (انسانها). اعراف ۲۷/۷
شیطان، عنصری فریبکار و انسان، موجودی اغواپذیر. اعراف ۲۷/۷، یوسف ۱۰۰/۱۲
انسان، موجودی تأثیرپذیر از القائات و تبلیغات. حجر ۳۹/۱۵

انعطاف پذیری انسان

تأثیرپذیری انسان از محیط‌های فاسد و فرهنگ‌های غلط. اعراف ۱۳۸/۷
آدمی، به هنگام از دست دادن امکانات و موهبت‌های دنیوی، از رحمت الهی مأیوس شده و تدبیر
خداوند در هستی را منکر می شود. هود ۹/۱۱
حالات روحی و روانی انسان (نامیدی، شادمانی مفرط، تکبر و...) حتی با کمترین سختی و رفاه
تغییر پذیر است. هود ۱۱/۱۰

انسان، موجودی تأثیرپذیر از القائات و تبلیغات. حجر ۳۹/۱۵
انسان، در برابر خبرهای ناگوار انفعال پذیر است. نحل ۵۸/۱۶

استعداد انسان

انسان دارای ارزشها و استعدادهایی که وی را شایسته خلقت و زبینه خلافت می کرد. بقره ۳۰/۲
زمینه های کمال و ارزشهای انسان، جبران کننده فسادگریهای اوست. بقره ۲/۳۰
انسان، توانا به فراگیری علوم و دریافت حقایق غیبی که حتی فرشتگان استعداد یادگیری و دریافت
آنها را. بقره ۳۰/۲

انسان، شایسته دستیابی به مقام خلافت الهی است. بقره ۳۰/۲
توان یادگیری حقایق هستی، حکمت آفرینش انسان و راز لیاقت او برای خلافت در زمین. بقره ۳۱/۲
محدودیت توان انسان . بقره ۲۸۶/۲

همه انسانها دارای زمینه پذیرش هدایت و دریافت آگاهی از جانب خداوند هستند. انعام ۶/۱۰۴
انسانها قادر به فراگیری قرآن و شایسته برای فهم معارف آن هستند . اعراف ۷/۳
انسان، موجودی با استعداد همیشه ماندن و فنا نپذیرفتن. هود ۲۳/۱۱
بشر، شایسته دستیابی به مقام رسالت و پیامبری است. هود ۳۱/۱۱
انسان موجودی توانمند برای بیان مقاصد و نظرات خویش. نحل ۴/۱۶

عواطف و غرایز انسانی

عواطف انسان

توجه اسلام به عواطف انسان، در مصارف انفاق. بقره ۲۱۵/۲
تحریک عواطف انسانی از روشهای قرآن برای جلوگیری از ظلم و گناه . نساء ۲۱/۴

غرایز انسان

استفاده از غریزه سودخواهی و پاداش طلبی انسانها برای نیل آنان به سعادت، از روشهای تربیتی
قرآن. نساء ۱۳۴/۴
بهره گیری قرآن از حس منفعت خواهی انسان و گریز از ضرر برای تبلیغ توحید و معارف الهی. انعام
۷۱/۶

استفاده مثبت و سازنده از غریزه جلب منفعت، روشی در تبلیغ دین . انعام ۷۱/۶

فطرت ازدواج

ازدواج و همسر داری و برخوردار شدن از فرزند، از سنتهای الهی و نهفته در سرشت انسان. نحل
۷۲/۱۶

قدرت غریزه جنسی

انسان، موجودی ضعیف در برابر غریزه جنسی. نساء ۲۸/۴
ضعف و ناتوانی انسان در برابر غریزه جنسی، ریشه تسهیل قوانین و مقررات ازدواج و روابط جنسی.
نساء ۲۸/۴

عوامل انگیزش

اجتماع حج گزاران، یاد آور جمع شدن انسانها در قیامت. بقره ۲۰۳/۲
بهره جستن از خصلت نفع طلبی انسانها، از روشهای قرآن برای تشویق آنان به انفاق در راه خداوند
(کارهای خیر). بقره ۲۴۵/۲

بهره گیری قرآن از نفع طلبی انسان، برای عمل به نیکیها. بقره ۲۷۱/۲
بهره گیری قرآن از خصلت نفع طلبی انسانها، در تشویق آنان به اعمال نیک. بقره ۲۷۲/۲
اعتقاد به بازگشت انسان به سوی خداوند، مقتضی پرهیز از قهر او. آل عمران ۲۸/۳
ایمان به حشر و بقای آدمی پس از مرگ، برانگیزنده وی برای حضور در میدان کارزار علیه دشمنان
دین. آل عمران ۱۵۸/۳

توجه به بینایی گسترده خداوند بر اعمال و رفتار آدمی، برانگیزنده وی به جلب رضایت خداوند و
پرهیز از موجبات خشم او. آل عمران ۱۶۳/۳
ترس از خدا، زمینه مسئولیت پذیری، و ترس از غیر خدا، زمینه گریز از مسئولیت. آل عمران ۱۷۵/۳
بهره برداری از انگیزه محبوب شدن، از روشهای قرآن در ارشاد و تربیت. نساء ۱۰۷/۴
توجه به آگاهی خداوند بر گفتار و کردار آدمیان، برانگیزنده آنان به ایمان. انعام ۱۳/۶
باور به اینکه حشر آدمی تنها به سوی خداست، برانگیزاننده او به تسلیم در برابر خداوند و پروا از
اوست. انعام ۷۲/۶

زیبا پنداشتن اعمال و افکار از مهمترین عوامل انگیزش آدمی است. انعام ۶/۱۲۲
لحظه مرگ هنگام احساس نیاز همه آدمیان به فریادرسی توانا. اعراف ۳۷/۷

تعدیل کنجکاوی

انسان موظف به تعدیل حس کنجکاوی خویش می باشد. مائده ۱۰۱/۵

۱۴. ابعاد انسان

توانایی انسانها در شناخت آیات (احکام) با بکار بستن اندیشه. بقره ۲/۲۴۲
خداوند، انسان را با دو بعد: مادی و غیر مادی آفرید. آل عمران ۳/۵۹
شکل گیری بعد مادی، زمینه ایجاد بعد انسانی انسان. آل عمران ۳/۵۹
اصالت بعد غیر مادی انسان، در ساختار و هویت وی. آل عمران ۵۹/۳
توان آدمی بر کنترل نیروی خشم و غضب خویش. آل عمران ۱۳۴/۳
حالات روحی و روانی آدمی، قانونمند و برخاسته از حاکمیت اراده الهی است. آل عمران ۱۵۱/۳
حقیقت انسان، فراتر از جسم وی است. نحل ۳۲/۱۶، نحل ۲۸/۱۶، آل عمران ۱۶۹/۳
انسان، دارای دو نیروی متضاد (دعوت کننده به گناه و بازدارنده از آن) در نهاد خویش. مائده ۵/۳۰
انسان دارای گرایش فطری به سوی نیکیها و زیباییهاست. انعام ۴۳/۶
روح انسان، تشکیل دهنده حقیقت و هویت انسانی وی است. نحل ۷۰/۱۶

ازدواج و همسرمداری و برخوردار شدن از فرزند، از سنتهای الهی و نهفته در سرشت انسان. نحل
۷۲/۱۶

بعد روحی و جسمی انسان

انسان، از دو عنصر روح و جسم تشکیل یافته است. یونس ۹۲/۱۰، حجر ۲۹/۱۵

انسان در عالم خلق

هریک از انسانها پس از خلقتشان در حیات دنیا، دارای دو نشئه وجودی هستند : نشئه شهود ارتباط
خویش با خداوند و نشئه غیبت و محجوب بودن از خدا. اعراف ۱۷۲/۷
آگاهی انسان در نشئه حجاب به ربوبیت خداوند، برخاسته از آگاهی او در نشئه شهود است. اعراف
۷/۱۷۲

غفلت آدمی از ربوبیت خدا در نشئه حجاب و حیات دنیوی، با سابقه نشئه شهود، عذری غیر قابل
پذیرش. اعراف ۱۷۲/۷

محدودیت قوای انسان

ناتوانی قوای باطنی انسان از درک حقیقت و ذات خداوند. انعام ۱۰۳/۶
ضعف قوای جسمی و فکری انسان در کهنسالی، نمودار مقهور بودن او در برابر تدبیر الهی است. نحل
۱۶/۷۰

ضمیر ناخودآگاه انسان

آدمی به هنگام گرفتاری در دشواریها و بن بستها، ناخودآگاه خداوند یگانه را به استمداد می طلبد.
انعام ۶۳/۶

برانگیختن وجدانها، از روشهای قرآن در تربیت. آل عمران ۱۶۲/۳

نیت انسان

خداوند، حسابگر آنچه آدمی در دل دارد، خواه آدمی آن را آشکار نماید و یاپنهان سازد. بقره ۲۸۴/۲
منویات و ملکات نفسانیه انسان، مورد محاسبه خداوند. بقره ۲/۲۸۴
مالکیت مطلق الهی، علت و دلیل سلطه وی به اعمال و نیت انسان و محاسبه آنها . بقره ۲۸۴/۲
خداوند پس از محاسبه اعمال و نیت انسان، وی را یا عفو خواهد کرد و یا عذاب. بقره ۲۸۴/۲
خداوند، قادر بر محاسبه اعمال و نیت انسان و آمرزش عذاب او . بقره ۲۸۴/۲
آگاهی کامل خداوند از نیت قلبی و اسرار درونی انسان .مائده ۷/۵

نفی جبر

انسان در پذیرش مسیر زندگی آزاد است و خواست خداوند بر هدایت جبری او تعلق نگرفته است.
نحل ۹/۱۶

مشیت الهی، در قرار گرفتن انسانها در مسیر اختیار و مسئولیت است نه جبر و ناگزیری. نحل
۹۳/۱۶

هدایت و گمراهی انسانها توسط خداوند، تابع خواست و انتخاب خود آنان است. نحل ۹۳/۱۶
راهیابی به هدایت، نیازمند خواست خود انسان و بسته به اختیار اوست. نحل ۱۰۴/۱۶

اختیار انسان

انسان در عین دارا بودن اختیار در عبادت خدا، بدون اعانت او بر انجام آن توانا نیست. فاتحه ۵/۱
انسان موجودی مختار در اطاعت و معصیت خداوند. بقره ۲/۳۵
انسان، موجودی برخوردار از اختیار انتخاب راه نجات یا هلاکت خویش. بقره ۲/۱۹۵
مرگ، به اراده و اختیار انسان نیست. بقره ۲۴۰/۲
سنت خداوندی، علی رغم ارسال انبیا، برای دعوت به ایمان و رفع اختلاف، اجبار آدمیان به ایمان و
عدم اختلاف و کشتار نیست. بقره ۲۵۳/۲

اختلافات و کشمکشهای اجتماعی، برخاسته از اختیار و آزادی انسان. بقره ۲۵۳/۲
حاکمیت اراده الهی بر افعال اختیاری انسان و تحولات اجتماعی تاریخی. بقره ۲۵۳/۲
اختیار و آزادی انسان، پرتویی از مشیت و اراده الهی. بقره ۲۵۳/۲
دچار شدن به سنت محرومیت از ایمان، برخاسته از اراده و اختیار خود انسان است. یونس ۹۶/۱۰
اختیار کافران در انتخاب کفر، خارج از مشیت الهی نیست. آل عمران ۶/۳
انسان، همواره بر سر دو راهی نور و ظلمت. بقره ۲/۲۵۷
آزادی انسان در پذیرش دعوت خدا و یا وسوسه شیطان. بقره ۲۶۸/۲
آزادی انسان در انتخاب راه سعادت و شقاوت. نساء ۱۷۰/۴
کفرورزی مردمان و اختیار کفر از سوی آنان، خارج از خواست خداوند و سیطره او نیست. نساء
۱۷۰/۴

آدمی برخوردار از حق انتخاب و گزینش، پس از رویارویی با حق و باطل است. انعام ۱۰۴/۶
پیامبر(ص) (روشنگر و ارائه دهنده بینش صحیح به مردم است، نه نگهبان و وادار کننده مردم به
پذیرش آن. انعام ۱۰۴/۶
اگر مشیت الهی بر مشرک نبودن آدمیان تعلق می گرفت، هیچکس به شرک گرایش نمی یافت.
انعام ۱۰۷/۶

خداوند خواهان ایمان آزادانه و انتخابی آدمیان. انعام ۱۰۷/۶
پیامبر(ص) مسئول وادار ساختن مردم به ایمان و رهایی آنان از شرک نیست. انعام ۱۰۷/۶
سنت خداوند، هدایت آزادانه و از روی اختیار انسانها با دلایل محکم و رساست. انعام ۱۴۹/۶
خواست خداوند، آزادی و اختیار انسان در انتخاب راه هدایت است. انعام ۱۴۹/۶، انعام ۳۵/۶
اگر مشیت خداوند اجبار انسان بر هدایت بود، همگان را بی استثنا هدایت می کرد. انعام ۱۴۹/۶

انسان در عین حاکمیت مشیت خدا بر وی، در تعیین سرنوشت خویش دخیل است. اعراف ۱۷۶/۷
انسان در افعال خویش نه مستقل از اراده خداوند است و نه از سوی او مجبور به انجام افعال خویش.
انفال ۸/۱۷

اختیار انسان و نقش خود وی در رقم زدن سرنوشت خویش. توبه ۷۰/۹
محیط اجتماعی، در عین تأثیر گذاشتن بر خصلتهای روحی و گرایشهای عقیدتی انسان، از وی سلب
اختیار و انتخاب نمی کند. توبه ۹۹/۹

ضرورت اختیار بندگی و پرستش خداوند یکتا. یونس ۳/۱۰
انسان، موجودی آزاد، مختار و تعیین کننده سرنوشت خویش است. یونس ۱۰/۴۴
خداوند، انسان را موجودی مختار و انتخاب گر آفریده است. یونس ۹۹/۱۰، یونس ۱۰۸/۱۰، بقره
۲۱۹/۲

انسانها، در پذیرش و عدم پذیرش دین الهی مختارند. نحل ۱۶/۳۵، یونس ۹۹/۱۰، آل عمران ۲۰/۳
انسان در عین مختار بودن، بدون اذن خداوند قادر بر انتخاب و انجام هیچ کاری نیست. یونس
۱۰۰/۱۰

مردم در پذیرش و عدم پذیرش قرآن، آزاد و مختارند. یونس ۱۰۸/۱۰
نفس آدمی، بر آراستن کارهای زشت و ناروا و واداشتن او به ارتکاب آنها تواناست. یوسف ۸۳/۱۲
دعوت و القائات شیطان، از انسان سلب اختیار نکرده و او مسئول اعمال خویش خواهد بود. ابراهیم
۱۴/۲۲

انسان، موجودی مختار و در برابر تمامی حرکتها، تلاشها و رفتار خویش، مسئول است. ابراهیم
۵۱/۱۴
ابلیس، هیچ گونه سلطه ای بر بندگان خداوند ندارد و نمی تواند آنان را به اجبار به گمراهی بکشاند.
حجر ۴۲/۱۵

انسان، در برابر اغواگری و سلطه طلبی ابلیس، آزاد و مختار و توانا بر مخالفت است. حجر ۴۲/۱۵
انسان در پذیرش مسیر زندگی آزاد است و خواست خداوند بر هدایت جبری او تعلق نگرفته است.
نحل ۱۶/۹

انسان، در برابر محیط اجتماعی و عوامل تأثیرگذار، مجبور نیست و در تعیین سرنوشت خویش مختار
است. حجر ۶۰/۱۵

انکار حقانیت کتابهای آسمانی، چیزی بود که خود منکران آن را برگزیدند و خداوند آنان را بر آن
وادار نکرد. نحل ۳۳/۱۶

بنای خداوند، در هدایت مردم، استفاده از قدرت قاهره و مجبور ساختن آنان نیست. نحل ۱۶/۴۳
هدایت و گمراهی انسانها توسط خداوند، تابع خواست و انتخاب خود آنان است. نحل ۹۳/۱۶
انسان در برابر وسوسه ها و توطئه های شیطان، مختار و بر مخالفت با او تواناست. نحل ۱۰۰/۱۶-۹۹

راهیابی به هدایت، نیازمند خواست خود انسان و بسته به اختیار اوست. نحل ۱۰۴/۱۶

اختیار تکوینی انسان

انسان، دارای اختیار تکوینی در پذیرش هدایت و ضلالت. بقره ۵۳/۲

اختیار تکوینی انسان در انتخاب مسیر شرک و توحید. انعام ۱۳۷/۶

تغییر فکر انسان

غیر مسلمانان را نباید مجبور به پذیرش اسلام کرد. بقره ۲۵۶/۲

افکار آدمی، همواره در حال تغییر و تحول است. نساء ۸۲/۴

اختیار در عقیده

انسان دارای اختیار در عقیده و عمل، و جبرگرایی اندیشه ای باطل است. انعام ۶/۱۴۸

اختیار در عمل

اختیاری بودن اعمال انسان، مورد پذیرش او در قیامت. آل عمران ۳۰/۳

انسان در انجام اعمال نیک و بد، مجبور نیست. ابراهیم ۳/۱۴، آل عمران ۱۸۲/۳، آل عمران ۳/۳۰

انسان دارای اختیار در عقیده و عمل، و جبرگرایی اندیشه ای باطل است. انعام ۶/۱۴۸

اختیار در ایمان و کفر

آزادی و اختیار آدمی در پذیرش ایمان و کفر. بقره ۲۵۶/۲

اختیار انسانها در انتخاب ایمان و کفر، برخاسته از علم و حکمت خداوند. نساء ۱۷۰/۴

خداوند خواهان ایمان آزادانه و انتخابی آدمیان. انعام ۱۰۷/۶

پیامبر(ص) مسئول وادار ساختن مردم به ایمان و رهاساختن آنان از شرک نیست. انعام ۱۰۷/۶

اختیار کافران در انتخاب کفر خارج از مشیت الهی نیست. آل عمران ۶/۳

کفرورزی مردمان و اختیار کفر از سوی آنان، خارج از خواست خداوند و سیطره او نیست. نساء

۱۷۰/۴

اختیار در هدایت و گمراهی

انسان، دارای اختیار تکوینی در پذیرش هدایت و ضلالت. بقره ۵۳/۲

انسان در انتخاب مسیر هدایت یا ضلالت مختار است. اعراف ۳۰/۷، انعام ۱۴۹/۶، انعام ۳۵/۶، آل

عمران ۱۰۳/۳

خواست خداوند، آزادی و اختیار انسان در انتخاب راه هدایت است. انعام ۳۵/۶

انسان در انتخاب راه هدایت و ضلالت آزاد است. انعام ۱۴۹/۶، انعام ۶/۳۵

خواست خداوند بر هدایت و ضلالت جبری آدمیان قرار نگرفته است. انعام ۱۴۹/۶، انعام ۳۵/۶

اختیار در عبادت

انسان در عین دارابودن اختیار در عبادت خدا، بدون اعانت او بر انجام آن توانا نیست. فاتحه ۵/۱

ضرورت اختیار بندگی و پرستش خداوند یکتا. یونس ۳/۱۰

فلسفه اختیار انسان

اسلام، با بیان رشد و آگاهی، انسان را در مقام انتخاب قرار می دهد. بقره ۲/۲۵۶
هدف از اعطای آزادی به انسانها برای اختیار کفر و ایمان و تلاش در راه آن، جداسازی ناپاکان از
پاکان است. انفال ۳۷/۸

فلسفه امتحان

آزمایشهای الهی برای آشکار نمودن گرایشهای درونی مردمان است؛ نه اطلاع یافتن خداوند از آنچه
در درون ایشان می گذرد. آل عمران ۱۵۴/۳
آزمون انسانها از جانب خدا هدف از مستقر ساختن آنان در زمین و برتری دادن برخی از ایشان بر
برخی دیگر. انعام ۱۶۵/۶

هدف از آزمون انسانها از سوی خداوند، پی بردن به حقیقت و چگونگی رفتار آنان نیست. انفال ۱۷/۸

انسانها در سختی

نیایش خالصانه انسان با خدا، به هنگام گرفتاریها و مصیبتهای سخت و جانکاه. یونس ۱۰/۱۲

محدوده مسئولیت انسان

انسانها، حتی انبیای الهی، تنها اختیاردار خویشند و نه دیگران. مائده ۲۵/۵

هدایت پذیری انسان

همه انسانها دارای زمینه پذیرش هدایت و دریافت آگاهی از جانب خداوند هستند. انعام ۱۰۴/۶

آثار سودمندی انسان

ارزش واقعی انسان، به سودمند بودن و اثرآفرینی مثبت اوست. نحل ۷۶/۱۶

سلطه بر انسان

خداوند، همان گونه که شیطانهای جن را بر آدمیان مسلط می کند، برخی از ظالمان را بر برخی
دیگر مسلط می سازد. انعام ۱۲۹/۶

قدرت انسان

آدمی، می تواند حتی در زمان گرفتاریش به لعنت خدا، خود را به سوی ایمان گرایش داده و اهل
ایمان گردد. بقره ۸۸/۲

توان آدمی بر کنترل نیروی خشم و غضب خویش. آل عمران ۱۳۴/۳

توانایی آدمی در توجیه نفس خویش برای ارتکاب گناه. مائده ۵/۳۰

توانایی انسانها بر بهره گیری از امکانات زمین نعمتی بایسته شکرگزاری است. اعراف ۱۰/۷

انسانها در صورت مشیت الهی، توانا بر جلب منفعت و یا دفع ضرر از خویش خواهند شد. اعراف

انسان، در برابر اغواگری و سلطه طلبی ابلیس، آزاد و مختار و توانا بر مخالفت است. حجر ۴۲/۱۵
انسان در برابر وسوسه ها و توطئه های شیطان، مختار و بر مخالفت با او تواناست. نحل ۱۰۰/۱۶-۹۹

قدرت بیان انسان

انسان موجودی توانمند برای بیان مقاصد و نظرات خویش. نحل ۴/۱۶

قدرت نفس انسان

نفس آدمی بر آراستن کارهای زشت و ناروا و واداشتن او به ارتکاب آنها تواناست. یوسف ۸۳/۱۲

محدودیت قدرت انسان

محدودیت توان انسان. بقره ۲۸۶/۲

علم و قدرت انسان، ناپایدار و علم و قدرت خداوند، همیشگی است. نحل ۷۰/۱۶

ضعف انسان

انسان، ضعیف و ناتوان خلق شده است. نساء ۲۸/۴

انسان، موجودی ضعیف در برابر غریزه جنسی. نساء ۲۸/۴

آدمیان، مقهور در برابر اقتدار یگانه خداوند هستند. انعام ۶/۱۸

انسانها، حتی پیامبران، بجز در سایه مشیت خدا، نه بر جلب منفعت توانایی دارند و نه بر دفع ضرر.

اعراف ۱۸۸/۷

انسان از نظر روحی و روانی، موجودی ضعیف و ناتوان است. هود ۹/۱۱

ضعف در پیری

ضعف قوای جسمی و فکری انسان در کهنسالی، نمودار مقهور بودن او در برابر تدبیر الهی است. نحل

۷۰/۱۶

عجز انسان

انسان بدون یاری شدن از جانب خدا، از راهیابی به صراط مستقیم ناتوان است. فاتحه ۱/۶

ناتوانی انسانها از آوردن همانند برای قرآن، از پیشگوییهای قرآن است. بقره ۲/۲۴

انسان در هر مقام و منزلتی، ناتوان از ادای وظایف الهی خویش است. بقره ۲/۱۲۸

عجز انسان از فراگیری احکام الهی بدون تعلیم خداوند. بقره ۲/۲۳۹

ناتوانی و عجز انسان از دستیابی به علم مطلق الهی. بقره ۲/۲۵۵

محدودیت توانایی انسان، در شناخت حقیقت و مصالح و مفسد امور. بقره ۲/۲۸۰

ناتوانی و شکست قطعی انسان، در مکر با خداوند. آل عمران ۳/۵۴

انسان، ناتوان از جلوگیری و رفع مرگ مقدر خویش. آل عمران ۳/۱۶۸

انسان، ناتوان از تحمل عواقب انحراف از حدود الهی در روابط جنسی. نساء ۴/۲۸

ناتوانی انسان در شناخت قوانین صحیح، دلیل جعل قوانین از سوی خداوند است. نساء ۴/۲۸

برخی از مردمان دارای ارزیابی نادرست از مشکلات و مصیبت‌های رسیده و ناتوان از تشخیص نعمت های الهی از غیر آن . نساء ۴/۷۲
بشر، ناتوان از ارائه مفاهیم و تعالیمی همچون قرآن است که همگون و بدون اختلاف باشد. نساء ۸۲/۴

ناتوانی همه انسانها و تمامی عوامل در برابر اراده خدا . حجر ۸۴/۱۵، نساء ۸۸/۴
نجاتبخش نبودن قدرت و تمکن مادی از هلاکت و قهر الهی . انعام ۶/۶
مردم عادی از تحمل مشاهده چهره واقعی فرشتگان در دنیا ناتوان هستند . انعام ۹/۶
آدمی توان جلوگیری از تحقق وعده ها و برنامه های خداوند و گریز از آن را ندارد. انعام ۱۳۴/۶
انسان بدون توکل بر خدا، ناتوان از پایداری برایمان خویش. اعراف ۸۹/۷
انسانها، حتی پیامبران، ناتوان از شناسایی سود و زیان خویش هستند. اعراف ۱۸۸/۷
همگان در برابر خدا، ناتوان و نیازمند و ناچیزند. اعراف ۷/۱۹۴
هیچ کس حتی پیامبر اکرم(ص)، جدا از مشیت خداوند، توانایی جلب منفعت و دفع ضرر از خویشتن را ندارد. یونس ۴۹/۱۰

دفع عذاب استیصال، به هنگام وقوع آن، در توان هیچ کس نیست. یونس ۵۳/۱۰
انسان در عین مختار بودن، بدون اذن خداوند قادر بر انتخاب و انجام هیچ کاری نیست. یونس ۱۰۰/۱۰

انسان، ناتوان از تشخیص زمان مرگ خویش و پایان زندگانی بشر در دنیا . هود ۳/۱۱
انسانها و معبودهای دروغینشان، ناتوان از آوردن ده سوره هم طراز قرآن . هود ۱۴/۱۱
آدمیان، ناتوان از ضربه زدن به فرشتگان حتی در صورتی که آنان، به شمایل انسانها باشند. هود ۸۱/۱۱

خواست انسانها و تلاش آنان در برابر اراده خداوند، شکست خورده و بی ثمر است. یوسف ۱۲/۳۴
آدمیان در حیات دنیا از تصور و درک صحیح بهشت و ویژگیهای آن، ناتوانند . رعد ۳۵/۱۳
ناتوانی انسان از شناخت همه نعمتهای الهی . ابراهیم ۳۴/۱۴
انسانها، هر چند از همه امکانات و استعدادهای خویش بهره جویند، باز در برابر قدرت نامحدود خداوند، ناتوانند. ابراهیم ۴۶/۱۴
تواناییهای انسان در برابر عذاب الهی، فاقد کارآیی است. نحل ۴۶/۱۶

آثار عجز انسان

ضعف و ناتوانی انسان در برابر غریزه جنسی، ریشه تسهیل قوانین و مقررات ازدواج و روابط جنسی.
نساء ۲۸/۴

ضعف و ناتوانی انسان، منشأ تسهیل احکام دین از جانب خداوند . نساء ۲۸/۴

انسانها به محض احساس ضعف و دچار شدن به رنج و زحمت، با تضرع و التماس به درگاه خداوند
روی می آورند. نحل ۵۳/۱۶

۵. حقوق انسان

داشتن وطن و سرپناه از حقوق ملتها و جوامع بشری است. بقره ۸۴/۲
انسانها، دارای منزلتی برابر در برخورداری از حق حیات. مائده ۳۲/۵
آدمی برخوردار از حق انتخاب و گزینش، پس از رویارویی با حق و باطل است. انعام ۱۰۴/۶
اصل مالکیت مردم بر اموال، اصلی پذیرفته شده در اسلام. توبه ۳۴/۹

حق انتخاب

آدمی برخوردار از حق انتخاب و گزینش، پس از رویارویی با حق و باطل است. انعام ۶/۱۰۴

حق تمتع

همه انسانها (مومن و کافر) دارای حق بهره‌وری از طبیعت. ابراهیم ۳۳/۱۴

حق مسکن

داشتن وطن و سرپناه از حقوق ملتها و جوامع بشری است. بقره ۸۴/۲

مسئولیت انسان

خداوند، تنها مقامی که شایسته و بایسته است که آدمیان از او هراس داشته باشند. بقره ۴۰/۲
رسیدن به مرتبه و منزلت شاکران، از وظایف اساسی انسان و هدف از خلقت اوست. بقره ۵۶/۲
سپاسگزاری از خداوند در برابر نعمتهای او، وظیفه ای است بر عهده بندگان. مائده ۲۱/۵، مائده
۷/۵، بقره ۲۱۱/۲، بقره ۲۴۳/۲، بقره ۲/۵۷

انسانها نباید خویشتن را به بهانه هایی واهی از قبیل: زهدگرایی، آداب و رسوم قومی و... از امکانات
و نعمتهای زمین محروم سازند. بقره ۱۶۸/۲

تمسک به ریسمان الهی، مسئولیت انسان در قبال نعمتهای الهی. آل عمران ۱۰۳/۳
وظیفه رسولان الهی، راهنمایی و پیام آوری است و وظیفه مردم، پیمودن آن راه بر اساس پیامهای
آن رسولان. آل عمران ۱۴۴/۳

ترس از خدا، زمینه مسئولیت پذیری، و ترس از غیر خدا، زمینه گریز از مسئولیت. آل عمران ۱۷۵/۳
ثبت اعمال و گفتار انسان و مسئولیت وی، در برابر آنها. آل عمران ۱۸۱/۳
تساوی مردم در اصل آفرینش و نبودن امتیاز در خلقت آنان، موجب مسئولیت تمامی آنان در برابر
قوانین الهی. نساء ۴/۱

تبیین احکام و مقررات از سوی خداوند، موجب کاسته شدن حجم مسئولیت انسان در شناخت و
تشریح قوانین و مقررات. نساء ۲۸/۴

مسئولیت انسان در برابر عهدها و پیمانهای خویش. مائده ۱/۵

احکام الهی و تبیین آن، از جمله نعمتهای خداوند، و مردمان وظیفه دار سپاس گزاردن آن. مائده ۸۹/۵

انسان موظف به تعدیل حس کنجکاوی خویش می باشد. مائده ۱۰۱/۵
آدمی، وظیفه دار یادکردن نعمتهایی که خداوند به وی و نزدیکانش ارزانی داشته است. مائده ۱۱۰/۵
آدمی، موظف به تضرع و کرنش در برابر خداوند جهان است. انعام ۴۳/۶
آدمی، وظیفه دار تسلیم در برابر پروردگار جهان است. انعام ۷۱/۶
اقامه نماز فرمانی است که آدمیان باید بر آن گردن نهند. انعام ۶/۷۲
توحید در عبادت مهمترین وظیفه انسان در برابر پروردگار و خالق هستی است. انعام ۱۰۲/۶
آدمیان باید در برابر وسوسه های جنیان و اغواگری آنها هشیار بوده و از خود حراست کنند. انعام

۱۲۸/۶

اشتراک جن و انس در لزوم اطاعت از رسولان الهی و بهره‌وری از هدایتهای ایشان. انعام ۱۳۰/۶
توصیه های خداوند (پرهیز از شرک و ..حقایقی است که آدمی باید در آنها دقت کند و ضرورت پرهیز از آنها را با عقل خویش دریابد. انعام ۱۵۱/۶
هر انسانی در پیشگاه خدا مسئول اعمال و رفتار خویش است.
نحل ۹۳/۱۶، حجر ۹۳/۱۵، توبه ۹۴/۹
، یونس ۶۱/۱۰، انعام ۱۳۵/۶، انعام ۱۶۴/۶
انسانها موظف به دعا و نیایش به درگاه خداوند. اعراف ۲۹/۷
وظایف و مسئولیت هر انسان در باور به معارف الهی و انجام تکالیف دین، به میزان قدرت و استطاعت وی. اعراف ۴۲/۷

تضرع به درگاه خداوند و خشوع در برابر او امری لازم بر عهده بندگان . اعراف ۹۴/۷
باور به توحید ربوبی و پذیرش دعوت پیامبران، امری لازم بر عهده بندگان. اعراف ۱۳۰/۷
همه انسانها، حتی یهود و نصارا، باید به خدا و پیامبر او ایمان آورند. اعراف ۱۵۸/۷
انسانها باید در دل و جان به یاد خدا بوده و در هر صبح و عصر لب به ذکر او گشایند. اعراف ۲۰۵/۷
آگاهی به تکالیف الهی از شرایط مسئولیت انسان در برابر آن. انفال ۲۰/۸
انسانها، باید کتابهای آسمانی را پیشوا و مقتدای خویش قرار دهند. هود ۱۷/۱۱
دعوت و القائنات شیطان، از انسان سلب اختیار نکرده و او مسئول اعمال خویش خواهد بود. ابراهیم

۲۲/۱۴

انسان، موجودی مختار و در برابر تمامی حرکتها، تلاشها و رفتار خویش، مسئول است. ابراهیم

۱۴/۵۱

انسان، وظیفه دار توجه به نظارت گواهان الهی در هر عصری بر اعمالش . نحل ۱۶/۸۹

مشیت الهی، در قرار گرفتن انسانها در مسیر اختیار و مسئولیت است نه جبر و ناگزیری. نحل
۹۳/۱۶

مسئولیت اجتماعی انسان

مسئولیت انسان در برابر قانون، پس از دریافت آن. اعراف ۱۷/۷، بقره ۲/۲۰۹
مردم، در قبال مسائل جامعه خویش چون: بی عدالتی، فحشا، بزهکاری، ستم، فقر و نیازمندیهای
اقتصادی مردم مسوولند. نحل ۹۰/۱۶

خدمت به انسانها

انسان به هر مرحله از قرب و منزلت الهی برسد، نیازمند به عبادت (نماز و...) و خدمت به خلق
(انفاق) است. ابراهیم ۳۱/۱۴

آسیب پذیری انسان

ابلیس، آگاه به اغواپذیری انسانها حتی پیش از خلقت آنان. اعراف ۱۶/۷
انسان از هر سو (مقابل، پشت سر، راست و چپ) مورد هجوم توطئه های ابلیس است. اعراف ۷/۱۷
شیطان، عنصری فریبکار و انسان، موجودی اغواپذیر. اعراف ۲۷/۷، اعراف ۷/۱۶
ضرورت هشیاری کامل در برابر اغواگریهای شیطان به دلیل توان وی بر نفوذ مخفیانه بر آدمیان و
سیطره و حاکمیت او بر اغواشدگان. اعراف ۲۷/۷

زمینه آسیب پذیری انسان

انسان منهای ایمان، مواجه با خطرها، آسیبها و دشواریهای علاج ناپذیر است. ابراهیم ۵۲/۱۴

استتار عیوب انسان

لباسهایی که زشتیهای آدمی را مستور می دارد و لباسهای زینتی، از نعمتهای خداوند است. اعراف
۲۶/۷

میت برتر پرهیز از رذایل اخلاقی با تقوا، نسبت به نهان ساختن زشتیهای ظاهری با لباس. اعراف
۲۶/۷

عوامل انحطاط انسان

تغییر شخصیت معنوی انسان، در اثر کارهای لغو و بیهوده (گناه). بقره ۲/۲۲۵
احساس برتری بر آدم از سوی ابلیس، موجب سقوط و هبوط وی از جایگاه رفیع خویش شد. اعراف
۱۳/۷

سقوط ارزشهای والای انسان، پیامد ماندن در سیطره مستکبران. نساء ۹۷/۴

مراتب انحطاط انسان

خطر سقوط آدمی به مرحله ای پست تر و ناشایسته تر از جمادات. بقره ۷۴/۲

تأثیر محیط در رفتار

تأثیرپذیری انسان از محیطهای فاسد و فرهنگهای غلط. اعراف ۱۳۸/۷

جبر محیط اجتماعی

محیط اجتماعی، در عین تأثیر گذاشتن بر خصلتهای روحی و گرایشهای عقیدتی انسان، از وی سلب اختیار و انتخاب نمی کند. توبه ۹۹/۹

نقش رفتارهای اجتماعی

خداوند در پی تحول و تغییر در گرایشها و رفتارهای جوامع بشری، وضعیت و سرنوشت آنان را تغییر می دهد. رعد ۱۱/۱۳

نقش گرایشهای اجتماعی

خداوند در پی تحول و تغییر در گرایشها و رفتارهای جوامع بشری، وضعیت و سرنوشت آنان را تغییر می دهد. رعد ۱۱/۱۳

آزادی انسان

آزادی انسانها در انتخاب کفر و ایمان به رسالت انبیا، سنت الهی . بقره ۲/۲۵۳
اختلافات و کشمکشهای اجتماعی، برخاسته از اختیار و آزادی انسان . بقره ۲/۲۵۳
حاکمیت اراده الهی بر افعال اختیاری انسان و تحولات اجتماعی، تاریخی . بقره ۲/۲۵۳
اختیار و آزادی انسان، پرتویی از مشیت و اراده الهی. بقره ۲/۲۵۳
اختیار و آزادی انسان، در پذیرش هدایت و عدم پذیرش آن. آل عمران ۳/۱۰۳

آزادی در تعقل

ماموریت پیامبر(ص) بر دعوت اهل کتاب به آزاد اندیشی و داشتن شخصیت مستقل انسانی . آل عمران ۶۴/۳

آزادی در دین

تحمیل و اجباری در پذیرش دین نیست. بقره ۲/۲۵۶

آزادی در عقیده

انکار حقانیت کتابهای آسمانی، چیزی بود که خود منکران آن را برگزیدند و خداوند آنان را بر آن وادار نکرد. نحل ۳۳/۱۶

غیر مسلمانان را نباید مجبور به پذیرش اسلام کرد. بقره ۲/۲۵۶

آزادی و اختیار آدمی در پذیرش ایمان و کفر. بقره ۲/۲۵۶

سرپرستی انسانها

مالکیت و حاکمیت انحصاری خدا بر هستی، مقتضی نبود هیچ سرپرست و یآوری برای بندگان جز او. بقره ۱۰۷/۲

برای انسانها، هیچ سرپرست و یآوری جز خداوند نیست. توبه ۹/۱۱۶

سوق دادن مردم به جایگاه بایسته آنان، پرتویی از ربوبیت خداوند بر ایشان. اعراف ۷۱/۷

تساوی انسانها

تساوی مردم در اصل آفرینش و نبودن امتیاز در خلقت آنان، موجب مسئولیت تمامی آنان در برابر

قوانین الهی. نساء ۱/۴

انسانها، دارای منزلتی برابر در برخورداری از حق حیات. مائده ۳۲/۵

هیچ تفاوت ذاتی و بنیادی در بین تیره ها و نژادهای مختلف بشر وجود ندارد. انعام ۹۸/۶

انسانهای گمراه

گمراهی، سرنوشت گروهی از انسانها. اعراف ۳۰/۷

ظلم انسان

انسان، در برابر نعمتهای بیکران الهی، بسیار ستم پیشه و ناسپاس است. ابراهیم ۱۴/۳۴

انسان، به خویشتن ستمکار و در برابر نعمت و احسان، بسیار ناسپاس است. ابراهیم ۳۴/۱۴

سرشت انسان، با نوعی از ظلم به خویشتن و ناسپاسی، عجین است. ابراهیم ۳۴/۱۴

افساد انسان

فرشتگان مطمئن به فسادگری و خونریزی انسان، پیش از آفرینش وی . بقره ۲/۳۰

فرشتگان با پیش بینی فسادگری انسان، او را شایسته خلافت نمی دیدند. بقره ۲/۳۰

زمینه های کمال و ارزشهای انسان، جبران کننده فسادگریهای اوست. بقره ۲/۳۰

ساکنان زمین پیش از آدم(ع)، موجوداتی فسادگر و خونریز بودند. بقره ۳۰/۲

۶. علم و آگاهی انسان

توان یادگیری حقایق هستی، حکمت آفرینش انسان و راز لیاقت او برای خلافت در زمین. بقره ۳۱/۲

عدم آگاهی انسان، نسبت به کلیه مصالح و مفاسد احکام و خیر و شر امور . بقره ۲/۱۶

درک صحیح انسان از خیر و شر خویش، زمینه بخشش و انفاق از داراییهای خدادادی و پرهیز از

بخل. آل عمران ۱۸۰/۳

آموخته های انسان، از جانب خداوند است. مائده ۴/۵

همه انسانها دارای زمینه پذیرش هدایت و دریافت آگاهی از جانب خداوند هستند. انعام ۱۰۴/۶

آگاهی انسان در نشئه حجاب به ربوبیت خداوند، برخاسته از آگاهی او در نشئه شهود است. اعراف

۱۷۲/۷

وجود نشئه شهود و آگاه شدن آدمی به ربوبیت و وحدانیت خدا در آن نشئه، از میان برنده هرگونه

عذر و بهانه ای برای روی آوری به شرک . اعراف ۱۷۳/۷

برخی از انسانها، از حفظ دستاوردهای علمی خویش در همه مراحل زندگی ناتوانند. نحل ۷۰/۱۶

آفرینش، مرگ و اعطای دانش و سلب آن از انسان، جلوه ای از علم و قدرت الهی است. نحل ۷۰/۱۶

نشئه شهود و غيب انسان

هريك از انسانها پس از خلقتشان در حيات دنيا، داراي دو نشئه وجودى هستند : نشئه شهود ارتباط خویش با خداوند و نشئه غيبیت و محجوب بودن از خدا. اعراف ۱۷۲/۷

منشأ علم انسان

ارائه آگاهی به انسان، پرتوی از ربوبیت و لطف الهی است. انعام ۱۰۴/۶
قرآن و پیامبر(ص) و برهانهای ارائه شده از جانب خدا، پیام آور بینش و آگاهی برای انسان است. انعام ۱۰۴/۶

بینش و آگاهیهای ارائه شده از سوی خداوند، در جهت کمال و منافع انسان است. انعام ۱۰۴/۶

محدودیت علم انسان

علم و ادراک بشر محدود است. نحل ۸/۱۶، انعام ۱۰۳/۶
خداوند حقیقتی فوق تصور و ادراک انسان و پیراسته از ویژگیهای جسم است. انعام ۱۰۳/۶
انسان در معرض دید شیاطین و آنان نهان از چشم آدمیان. اعراف ۲۷/۷
دانش بشر ناتوان از پیش بینی زمان برپایی قیامت، حتی به صورت احتمال. یوسف ۱۰۷/۱۲، اعراف ۱۸۷/۷

ناپایداری علم انسان

علم و قدرت انسان، ناپایدار و علم و قدرت خداوند، همیشگی است. نحل ۷۰/۱۶

محدودیت قوای انسان

ناتوانی قوای باطنی انسان از درک حقیقت و ذات خداوند. انعام ۱۰۳/۶
قوای ادراکی انسان تحت سلطه و نفوذ اراده الهی. انفال ۴۴/۸

فلسفه قوای ادراکی

هدف از آفرینش انسان و اعطای نعمت قوای ادراکی و... به او، شناخت خداوند و شکر اوست. نحل ۷۸/۱۶

ابزار و عوامل آگاهی

اهمیت حواس انسان

شنوایی و بینایی و دیگر حواس، از جلوه های ربوبیت خدا بر انسانها . یونس ۱۰/۳۱
حواس آدمی (شنوایی، بینایی و...) از ابزار درک و شناخت اوست. بقره ۲/۱۷۱
حس و تجربه (شنیدن و دیدن)، زمینه شکوفایی ادراک و دانشهای بشر . نحل ۱۶/۷۸

مهمترین حواس انسان

حواس آدمی (شنوایی، بینایی و...) از ابزار درک و شناخت اوست. بقره ۲/۱۷۱
شنوایی و بینایی، از مهمترین و کارآمدترین قوای موجود در انسان . یونس ۱۰/۳۱

حس و تجربه (شنیدن و دیدن)، زمینه شکوفایی ادراک و دانشهای بشر . نحل ۱۶/۷۸

مالکیت حواس انسان

شنوایی و بینایی و دیگر حواس انسان، تحت مالکیت و فرمان خداست. یونس ۳۱/۱۰

افکار انسان

قلب انسان (اندیشه های او) در اختیار خداست. انفال ۲۴/۸

خداوند آگاه به همه اندیشه های آدمی. انفال ۲۴/۸

توجه به علم کامل خداوند بر اندیشه ها، زمینه ساز اجابت دعوت خدا و رسول و پرهیز از نفاق و

دورویی. انفال ۲۴/۸

قلب انسان

خداوند، حایل میان انسان و قلب وی. انفال ۲۴/۸

خداوند از قلب انسان به وی نزدیکتر است. انفال ۲۴/۸

قلب انسان (اندیشه های او) در اختیار خداست. انفال ۸/۲۴

عقیده انسان

عقیده به ربوبیت خداوند، دارای جایگاهی ویژه در میان اعتقادات دینی . ابراهیم ۱۴/۱۸

عوامل موثر در عقیده

محیط اجتماعی، در عین تأثیر گذاشتن بر خصلتهای روحی و گرایشهای عقیدتی انسان، از وی سلب

اختیار و انتخاب نمی کند. توبه ۹۹/۹

نقش تجربه

حس و تجربه (شنیدن و دیدن)، زمینه شکوفایی ادراک و دانشهای بشر . نحل ۷۸/۱۶

نقش روح

روح، تمام حقیقت انسان است و مرگ با خروج آن از بدن حاصل می شود. انعام ۶/۹۳

روح انسان، تشکیل دهنده حقیقت و هویت انسانی وی است. نحل ۷۰/۱۶

نقش عقل

توصیه های خداوند (پرهیز از شرک و ...) حقایقی است که آدمی باید در آنها دقت کند و ضرورت

پرهیز از آنها را با عقل خویش دریابد. انعام ۱۵۱/۶

نقش قلب

قلب، جایگاه شکل گیری حالات روحی و روانی آدمی. آل عمران ۱۵۱/۳

قلب، کانون ایمان و گرایشهای اعتقادی انسان. مائده ۴۱/۵

استدلالتها و براهین، افاضاتی از ناحیه خدا بر قلب و اندیشه انسانها . اعراف ۷۱/۷

نیات انسان

خداوند دانای به رفتار و کردار، نیت و حالات انسانها. مائده ۹۹/۵
خداوند آگاه به تمامی اعمال و اندیشه های پیامبران و امتهای آنان است. اعراف ۷/۷
خداوند همواره حاضر و ناظر بر کردار و اندیشه های آدمیان است. اعراف ۷/۷
آگاهی خداوند به کردار و اندیشه های آدمیان برخاسته از حضور و نظارت مستقیم وی بر آنان و
اندیشه هایشان است. اعراف ۷/۷
خداوند در آگاهی خویش به اعمال و اندیشه ها بی نیاز از بازجویی انسانها و پاسخ آنان است. اعراف
۷/۷

آفات علم و عقیده

جهل انسان

توجه انسان به جهل خود و علم خداوند، زمینه پذیرش احکام الهی. بقره ۲/۲۱۶
جهل انسان به حکمتها و آثار احکام الهی. بقره ۲/۲۳۲
بینش محدود آدمی، منشأ اعتراض وی به افعال الهی. بقره ۲/۲۴۷
ناتوانی انسان از شناخت خویشانی که نفعشان به وی نزدیکتر و بیشتر است. نساء ۴/۱۱
عدم آگاهی انسان به تمامی مصالح و مفاسد خویش. نساء ۴/۱۹
درک انتساب ناگواریهها به خدا از یکسو و انتسابش به انسان از سوی دیگر، دور از فهم عموم مردم.
نساء ۴/۷۹

انسانها و حتی پیامبرانی همانند مسیح(ع) ناآگاه به آنچه خداوند در درون ذات خویش دارد. مائده
۵/۱۱۶

مدت زمان استقرار و سکونت آدمیان در زمین، نامعلوم برای آنان. اعراف ۷/۲۴
انسانها، حتی پیامبران، آگاه به امور غیبی جهان نیستند. اعراف ۷/۱۸۸
ناآگاهی انسانها، نسبت به برخی مصالح و منافع واقعی خود. توبه ۹/۴۱
اکثریت انسانها، از قدرت خداوند در احیای مجدد انسانها ناآگاهند. نحل ۱۶/۳۸
وجود رخدادهایی نهانی در آسمانها و زمین، غیر قابل کشف برای آدمیان. نحل ۱۶/۷۷

غفلت انسان

غفلت و جهل انسان نسبت به حقیقت اعمال خود در دنیا. توبه ۹/۱۰۵
انسان، در معرض غفلت و روی گردانی از تمایلات فطری و دریافتهای عقلی خویش و نیازمند به
تذکر و بیدار باش. نحل ۱۶/۹۰

آدمی در دنیا از حقیقت اعمال خود و بازتابهای آن غافل است. انعام ۶/۶۰

فراموشی انسان

نسیان آدمی، علت نامگذاری وی به انسان. نساء ۴/۲۸

آفرینش و مرگ و اعطای دانش و سلب آن از انسان، جلوه ای از علم و قدرت الهی است. نحل
۷۰/۱۶

برخی از انسانها آن چنان به پیری می رسند که تمامی اندوخته های علمی خود را از دست می
دهند. نحل ۱۶/۷۰

۱۷. امتیازات انسان

انسان، توانا به فراگیری علوم و دریافت حقایق غیبی که حتی فرشتگان استعداد یادگیری و دریافت
آنها را ندارند. بقره ۳۰/۲

برتری انسان بر موجودات

برتری و شرافت انسان بر تمامی موجودات زمین. بقره ۲۹/۲

تفضل بر انسان

فرزند صالح، موهبتی الهی و امتیازی برای انسان است. انعام ۸۴/۶
استدلالتها و براهین، افاضاتی از ناحیه خدا بر قلب و اندیشه انسانها. اعراف ۷۱/۷

ویژگیهای انسان

توان یادگیری حقایق هستی، حکمت آفرینش انسان و راز لیاقت او برای خلافت در زمین. بقره ۳۱/۲
قلب، جایگاه شکل گیری حالات روحی و روانی آدمی. آل عمران ۳/۱۵۱
آدمی، همواره در پی خیر و سعادت خویش است. آل عمران ۱۷۸/۳
افکار آدمی، همواره در حال تغییر و تحول است. نساء ۸۲/۴
آدمی برخوردار از حق انتخاب و گزینش، پس از رویارویی با حق و باطل است. انعام ۱۰۴/۶
حرمت کشتن انسان، از مشخصه های او در پیشگاه خداوند. انعام ۱۵۱/۶
سوء استفاده شیطان از خصیصه کمال طلبی و منفعت جویی انسان. اعراف ۲۱/۷
انسان، موجودی اغواپذیر. اعراف ۲۲/۷
روی آوری انسان به درگاه خدا و بستن عهد با او، به هنگام احساس نیاز. توبه ۷۵/۹
انسان، موجودی آزاد، مختار و تعیین کننده سرنوشت خویش است. یونس ۴۴/۱۰
خداوند، انسان را موجودی مختار و انتخاب گر آفریده است. یونس ۹۹/۱۰
انسان، موجودی آزاد و مختار است. یونس ۱۰۸/۱۰
شیطان عنصری اغواگر و انسان موجودی اغواپذیر. یوسف ۱۰۰/۱۲
انسان، موجودی تأثیرپذیر از القائات و تبلیغات. حجر ۳۹/۱۵
انسانها به محض احساس ضعف و دچار شدن به رنج و زحمت، با تضرع و التماس به درگاه خداوند
روی می آورند. نحل ۱۶/۵۳

برتری انسان بر ملائکه

انسان، توانا به فراگیری علوم و دریافت حقایق غیبی که حتی فرشتگان استعداد یادگیری و دریافت آنها را ندارند. بقره ۳۰/۲

انسان، دارای مقامی برتر از فرشتگان. حجر ۳۰/۱۵

ملائکه و انسان

فرشتگان دارای ارتباطی تنگاتنگ با انسانها و اعمال ایشان. بقره ۱۶۱/۲

برتری انسان بر چهارپایان

فهم حقایق و معارف دینی و حق بینی و حق شنوی، ملاک انسانیت و برتری انسان بر چهارپایان است. اعراف ۱۷۹/۷

شیطان و انسان

شیطان، دشمنی آشکار برای انسان. اعراف ۲۲/۷

شیطان همواره درصدد اغوای فرزندان آدم (انسانها). اعراف ۲۷/۷

شیطان درصدد برملا ساختن زشتیهای آدمیان و کندن لباس تقوای ایشان. اعراف ۲۷/۷

۸. عظمت انسان

انسان، دارای جایگاهی ویژه در فلسفه جهان آفرینش. بقره ۳۰/۲

انسان، موجودی بس شریف و بلند مرتبه در مجموعه نظام آفرینش و جهان مادی. ابراهیم ۳۳/۱۴

منشأ عظمت انسان

دمیده شدن روحی الهی در انسان، موجب شایستگی او برای مسجود فرشتگان شدن. حجر ۱۵/۲۹

شرافت و کرامت انسان، به روح الهی اوست. حجر ۲۹/۱۵

جایگاه زندگی انسان

خداوند زمین را بدون فساد آفرید و آن را برای زندگانی انسانها جایگاهی شایسته قرار داد. اعراف

۵۶/۷

حیات واقعی انسان

دین و تعلیمات و رهنمودهای خدا و پیامبر(ص)، مایه حیات واقعی انسان. انفال ۸/۲۴

مقامات انسان

انسان، دارای ارزشها و استعدادهایی است که وی را شایسته خلقت و زیننده خلافت می کند. بقره

۳۰/۲

انسان، شایسته دستیابی به مقام خلافت الهی است. بقره ۲/۳۰

اشتراک فرشتگان و انسانها در عبودیت و بندگی خداوند. نساء ۱۷۲/۴

حرمت کشتن انسان، از مشخصه های او در پیشگاه خداوند. انعام ۱۵۱/۶

انسانها دارای زمینه های دستیابی به منزلتی فراتر از فرشتگان و شایسته شدن برای سجده ملائکه بر ایشان. اعراف ۱۱/۷

سوق دادن مردم به جایگاه بایسته آنان، پرتویی از ربوبیت خداوند بر ایشان. اعراف ۷۱/۷
خداوند پس از شناساندن خود به انسانها از آنان خواست تا بر ربوبیت خدا و عبودیت خویش گواه باشند. اعراف ۱۷۲/۷

انسان، برخوردار از مقام و شرافتی خاص. حجر ۲۹/۱۵
انسان، دارای مقامی برتر از فرشتگان. حجر ۱۵/۳۰
انسان، بهره مند از لطف خاص خداوند و برخوردار از کرامت و مقام ویژه در جهان. نحل ۸۱/۱۶

فضیلت انسان

خداوند، مواهب زمین را برای انسانها و در راستای منافع آنان آفرید. بقره ۲/۲۹
برتری و شرافت انسان بر تمامی موجودات زمین. بقره ۲۹/۲
زمینه های کمال و ارزشهای انسان، جبران کننده فسادگریهای اوست. بقره ۳۰/۲
فرشتگان، ناآگاه به زمینه های کمال و ارزشهای والای انسان. بقره ۳۰/۲
ناآگاهی فرشتگان به ارزشهای والای انسان، موجب شد تا فسادگری او برای فرشتگان جلوه گر شود و به خلقت و خلافتش معترض باشند. بقره ۳۰/۲

ارزش والای انسان در پیشگاه خداوند. انعام ۸۴/۶، مائده ۵/۳۲
خداوند، شب و روز را به خاطر انسان برقرار کرد. یونس ۶۷/۱۰
انسان برخوردار از نعمتها و احسان بیشمار الهی است. ابراهیم ۳۴/۱۴
انسان، مورد لطف و عنایت خاص خداوند و دارای مقام و مرتبه ویژه در پیشگاه اوست. ابراهیم ۱۴/۳۴

انسان، دارای مقامی برتر از فرشتگان. حجر ۲۹/۱۵
آفرینش دامها (شتر، گاو و گوسفند) به منظور بهره گیری انسان از آنهاست. نحل ۵/۱۶
رویش گیاهان و درختان میوه به منظور بهره برداری انسان است. نحل ۱۱/۱۶
خداوند، شب و روز، خورشید و ماه را برای آدمیان رام و مسخر ساخته است. نحل ۱۲/۱۶
خداوند، تمام مخلوقات زمین را برای آدمیان رام و مسخر گردانیده است. نحل ۱۳/۱۶
خداوند، دریاها را رام و در تسخیر بشر قرار داده است. نحل ۱۴/۱۶
خداوند، کوهها را ثابت و استوار در زمین قرار داده است تا آن را چونان بستری آرام برای انسان مهیا سازد. نحل ۱۶/۱۵

انسان، دارای موقعیتی ویژه در جهان و همه عوامل طبیعی در خدمت وی. نحل ۱۶/۱۸
طبیعت (کوه و صحرا) و زنبور عسل، در خدمت انسان قرار دارند. نحل ۱۶/۶۹
انسان در مقایسه با دیگر موجودات طبیعت، از مقام و منزلت ویژه ای برخوردار است. نحل ۶۹/۱۶

سجده ملائکه بر انسان

انسانها، دارای زمینه های دستیابی به منزلتی فراتر از فرشتگان و شایسته شدن برای سجده ملائکه بر ایشان. اعراف ۱۱/۷

خلافت انسان در زمین

خداوند بعد از آفرینش آسمانها و مواهب زمین، به خلقت انسان پرداخت، تا او را به منصب خلافت برساند. بقره ۳۰/۲

خداوند تقدیر خویش را بر خلقت و خلافت انسان در زمین، به فرشتگان اعلام کرد. بقره ۳۰/۲
انسان دارای ارزشها و استعدادهایی که وی را شایسته خلقت و زبینه خلافت می کرد. بقره ۳۰/۲
انسان، شایسته دستیابی به مقام خلافت الهی است. بقره ۳۰/۲

ملائکه و خلافت انسان

خلافت انسان در زمین دارای نوعی ارتباط با فرشتگان. بقره ۳۰/۲
فرشتگان با پیش بینی فسادگری انسان، او را شایسته خلافت نمی دیدند. بقره ۳۰/۲
فرشتگان با توجه به حضورشان در هستی و لیاقتشان برای خلافت، فلسفه ای برای خلقت و خلافت انسان نمی دیدند. بقره ۳۰/۲

ناآگاهی فرشتگان به ارزشهای والای انسان، موجب شد تا فسادگری او برای فرشتگان جلوه گر شود و به خلقت و خلافتش معترض باشند. بقره ۳۰/۲

اعتراف فرشتگان به عالمانه و حکیمانه بودن آفرینش انسان و انتخاب او برای خلافت. بقره ۲/۳۲

تناسب انسان

خداوند، اجزای انسان را متناسب و آن گونه که شایسته و سزاوار اوست، آفریده است. حجر ۲۹/۱۵

کرامت انسان

شنوایی و بیان حقایق و معارف دین و درک آنها، از ملاکهای ارزش و کرامت آدمی در پیشگاه خداوند. انفال ۲۲/۸

انسان، بهره مند از لطف خاص خداوند و برخوردار از کرامت و مقام ویژه در جهان. نحل ۸۱/۱۶

ارزش انسان

رسیدن به مواهب آخرت تنها بهای ارزشمند در مقابل جان آدمی است. بقره ۲/۱۰۲

ارزش والای انسان در پیشگاه خداوند. مائده ۳۲/۵

ارزش و تعالی انسان در سایه پیروی از قرآن و رسول خدا(ص) است. مائده ۱۰۴/۵

ارزش واقعی انسانها در گرو تقوای پیشگی است. اعراف ۲۶/۷

گرایش به ارزشها

انسان، مجذوب ارزشهای برتر است. نحل ۹۵/۱۶

ملاک ارزش انسان

ارزش واقعی انسان، به سودمند بودن و اثرآفرینی مثبت اوست. نحل ۷۶/۱۶

شخصیت انسان

تغییر شخصیت معنوی انسان، در اثر کارهای لغو و بیهوده (گناه). بقره ۲/۲۲۵
ماموریت پیامبر(ص) بر دعوت اهل کتاب به آزاد اندیشی و داشتن شخصیت مستقل انسانی. آل عمران ۶۴/۳

احترام به افراد شایسته و لزوم ستایش از آنان، اگر چه اینکه مسلمان نباشند. آل عمران ۱۱۳/۳
لزوم رعایت عدالت در برآورد شخصیت انسانها و احترام به ارزشهای متعالی انسانی آنان. آل عمران ۱۱۴/۳

میدان نبرد، عرصه بروز شخصیت و حقیقت درونی افراد. آل عمران ۱۴۳/۳
ایمان، عمل صالح، تقوا و انجام کارهای نیک به وجه احسن معیار ارزشگذاری بر انسانها و نقد منزلت و شخصیت آنان. مائده ۹۳/۵
انسانها دارای زمینه های دستیابی به منزلتی فراتر از فرشتگان و شایسته شدن برای سجده ملائکه بر ایشان. اعراف ۱۱/۷

مقامات اخروی انسان

منزلت و جایگاه اخروی انسانها، در گرو اعمال ایشان است، نه ادعاها و آرزوهای خیالی آنان. نساء ۱۲۳/۴

تزئین عمل

زیبا پنداشتن اعمال و افکار از مهمترین عوامل انگیزش آدمی است. انعام ۱۲۲/۶

تزئین عمل ناپسند

نفس آدمی بر آراستن کارهای زشت و ناروا و واداشتن او به ارتکاب آنها تواناست. یوسف ۸۳/۱۲
زمینه گرایش به ارزشهای معنوی
تمایل طبیعی و غریزی انسان به بوستان، آب، خانه های دلپذیر و جاودانگی، وسیله ای در جهت گرایش دادن وی به ارزشهای معنوی. توبه ۷۲/۹

عوامل شکل گیری شخصیت

تأثیر نحوه روابط زناشویی، در سرنوشت انسان (نیک یابد). بقره ۲۲۳/۲
شکل گیری بعد مادی، زمینه ایجاد بعد انسانی انسان. آل عمران ۵۹/۳
اصالت بعد غیر مادی انسان، در ساختار و هویت وی. آل عمران ۵۹/۳
قلب، جایگاه شکل گیری حالات روحی و روانی آدمی. آل عمران ۱۵۱/۳
عوامل مؤثر در شخصیت

سرگذشت انسانها، شکل دهنده ماهیت و حقیقت آنهاست. یوسف ۷/۱۲

اخلاص انسان

احساس نیاز، تضرع، اخلاص و التزام به شکرگزاری، حالات مختلف انسان به هنگام گرفتاری در

سختیهاست. انعام ۶۳/۶

ارزیابی عمل انسان

قیامت، روز سنجش و ارزیابی اعمال و عقاید آدمیان است. اعراف ۸/۷

ملاک انسانیت

فهم حقایق و معارف دینی و حق بینی و حق شنوی، ملاک انسانیت و برتری انسان بر چهارپایان

است. اعراف ۱۷۹/۷

ملاک تباهی انسان

تباه شدن آدمی به محرومیت از مواهب آخرت است. بقره ۱۰۲/۲

۹. آفرینش و مصالح انسان

مجموعه آفرینش جهان مادی (آسمان، زمین، ماه، خورشید، باران و...) در خدمت انسان و هماهنگ

و متناسب با نیازها، خواسته ها و مصالح او. ابراهیم ۳۳/۱۴

اجابت خواسته های انسان

جایگاه خوب، جایی است که تمامی خواسته های انسان در آن برآورده شود. نحل ۱۶/۳۱

زمینه حیات انسان

"وحی" حیات بخش انسان و جامعه است. نحل ۲/۱۶

عوامل تأمین نیازهای انسان

طبیعت به گونه ای آفریده شده است که نیازهای انسان را به خوبی مین می کند. نحل ۱۶/۱۱

تمایلات انسان

توجه به تمایلات و کششهای طبیعی انسان، در قوانین الهی. بقره ۲۳۵/۲

انسان، دوستدار و خواهان بهره مندی از اعمال خیر خویش و نتایج آن. بقره ۲۶۶/۲

آگاهی همیشگی و دقیق خداوند به اعمال انسان و انگیزه های او. نساء ۹۴/۴

بهره برداری از انگیزه "محبوب شدن"، از روشهای قرآن در ارشاد و تربیت. نساء ۱۰۷/۴

بهره گیری از تمایل مردم به رفاه و آسایش دنیوی و بهبود وضع اقتصادی، از روشهای قرآن برای

هدایت آنان به ایمان و تقوا. اعراف ۹۶/۷

راضی بودن به عطایای خداوند و امید داشتن به فضل او، نشأت گرفته از میل و رغبت واقعی انسان

به خدا. توبه ۹/۵۹

مستحقان عذاب استیصال، به هنگام وقوع آن، مایلند تمام مایملک خود را برای نجات جان خویش،
نثار کنند. یونس ۵۴/۱۰

انسان، موجودی زیباپسند است. نحل ۶/۱۶

تهییج تمایلات انسان

بهره برداری از تمایل انسان به فرجام نیک و حسن عاقبت، روشی در تبلیغ و دعوت مردم به دین
است. انعام ۱۳۵/۶

خواسته های انسان

خداوند، توانا بر انجام تمامی خواسته های بندگان است. فاتحه ۵/۱
انسانها خواهان سعادت همیشگی و عمری جاودانه. اعراف ۴۲/۷

گرایشهای انسان

گرایش طبیعی انسان به بهره برداری از زمین. بقره ۶۱/۲
گرایش اکثریت مردم، ملاک ارزش نیست. بقره ۲۴۳/۲
کردار انسان، نمایانگر علقه و گرایشهای درونی اوست. آل عمران ۳۱/۳
گرایش انسان به جلب محبت الهی. آل عمران ۳۲/۳
آزمایشهای الهی برای آشکار نمودن گرایشهای درونی مردمان است؛ نه اطلاع یافتن خداوند از آنچه
در درون ایشان می گذرد. آل عمران ۱۵۴/۳

انسان، دارای دو نیروی متضاد (دعوت کننده به گناه و بازدارنده از آن) در نهاد خویش. مائده ۳۰/۵
قلب، کانون ایمان و گرایشهای اعتقادی انسان. مائده ۴۱/۵
توجه به خدای یگانه، ندای فطرت همه انسانها. انعام ۴۰/۶
بیداری و بروز فطرت خداجو و توحیدی انسان به هنگام رویارویی با عذاب الهی. انعام ۴۰/۶
گرایش همه انسانها، حتی مشرکان، در سختیها و شداید به خدای یگانه. انعام ۴۱/۶
التزام به دین الهی، امری فطری و آمیخته با فطرت آدمی است. انعام ۷۰/۶
گرایش به توحید امری فطری و معقول، و شرک پنداری دور از حقیقت و موجب شگفتی است. انعام
۹۵/۶

زیبا پنداشتن اعمال و افکار از مهمترین عوامل انگیزش آدمی است. انعام ۱۲۲/۶
انسان، جوینده فرجام نیک و پوینده مسیری است که آن را سعادت می پندارد. انعام ۱۳۵/۶
گرایش انسان به شکرگزاری از خدا، هدف بیانهای گوناگون آیات الهی. اعراف ۵۸/۷
گرایش طبیعت مردم به صلاح و رعایت عدالت در امور اقتصادی است. اعراف ۸۵/۷
دل بستگی انسانها به مظاهر ناپایدار دنیا. انفال ۶۷/۸
تمایل طبیعی و غریزی انسان به بوستان، آب، خانه های دلپذیر و جاودانگی، وسیله ای در جهت
گرایش دادن وی به ارزشهای معنوی. توبه ۷۲/۹

امکان مجذوب شدن مومنان، در برابر امکانات مادی فراوان دیگران . توبه ۸۵/۹
گرایش طبیعی انسانها به قدرتی فراتر و نیرومند، برای اتکا به او . توبه ۱۱۶/۹
خداوند، توان و استعداد آباد کردن زمین را به آدمیان عطا کرده و ایشان را به سوی آبادانی گرایش
داده است. هود ۶۱/۱۱

انسان، مجذوب ارزشهای برتر است. نحل ۹۵/۱۶

گرایش به امنیت

گرایش فطری انسان به تحصیل امنیت خاطر و آسایش روان . انعام ۴۸/۶
گرایش طبیعی انسانها به قدرتی فراتر و نیرومند، برای اتکا به او . توبه ۱۱۶/۹

گرایش به جاودانگی

انسانها خواهان سعادت همیشگی و عمری جاودانه. اعراف ۴۲/۷

گرایش به خیر

وجود زمینه های گرایش به خیر و شر در انسان از آغاز آفرینش . مائده ۵/۲۷
انسان دارای گرایش فطری به سوی نیکیها و زیباییهاست. انعام ۱۰۸/۶، انعام ۶/۴۳

گرایش به زیبایی

انسان دارای گرایش فطری به سوی نیکیها و زیباییهاست. انعام ۴۳/۶
زیبا پنداشتن اعمال و افکار از مهمترین عوامل انگیزش آدمی است. انعام ۱۲۲/۶
بهره گیری از گرایش طبیعی انسان به زیبایی و جاودانگی، در جهت هدایت وی به ایمان و جهاد،
امری است شایسته و بایسته. توبه ۸۹/۹

گرایش به زیباییها، از جمله گرایشهای انسانهاست . حجر ۳۹/۱۵، رعد ۳۳/۱۳
انسان، موجودی زیباپسند است. نحل ۶/۱۶

گرایش انسانها به زیبایی و تزئین با زیورآلات. نحل ۱۴/۱۶

گرایش و تمایل انسان به زیبایی و گریز از زشتی. نحل ۶۳/۱۶

گرایش به سعادت

آدمی، همواره در پی خیر و سعادت خویش است. آل عمران ۱۷۸/۳

گرایش به معبود

گرایش و محبت فطری انسان به خداوند، افول ناپذیر و جاوید است. انعام ۶/۷۶
انسان از گذشته های دور تاریخ برخوردار از روحیه پرستش بود. اعراف ۷/۸۵
انسان، از دیرباز برخوردار از روحیه پرستش معبود و گرایش به آن بود. هود ۱۱/۸۴ ، هود ۶۱/۱۱،
هود ۵۰/۱۱ ، اعراف ۷۳/۷، اعراف ۵۹/۷

عوامل مؤثر در گرایش

محیط اجتماعی، در عین تأثیر گذاشتن بر خصلت‌های روحی و گرایش‌های عقیدتی انسان، از وی سلب اختیار و انتخاب نمی‌کند. توبه ۹۹/۹

نیازمندی انسان

احساس نیاز، تضرع، اخلاص و التزام به شکرگزاری، حالات مختلف انسان به هنگام گرفتاری در سختیهاست. انعام ۶۳/۶

همگان در برابر خدا، ناتوان و نیازمند و ناچیزند. اعراف ۱۹۴/۷

نیازهای انسان

انسان در پرستش خدا و خلوص در آن، نیازمند امداد الهی است. فاتحه ۵/۱
انسان نیازمند یاری خداوند در تمامی امور خویش است. فاتحه ۵/۱
انسان همواره نیازمند هدایت‌های الهی است. بقره ۲۱۳/۲، فاتحه ۶/۱
مسکن، همسر و خوراک از نیازهای ضروری انسان. بقره ۳۵/۲
انسان موجودی نیازمند به قانون و هدایت‌های تشریحی از جانب خداوند. بقره ۳۵/۲
تنها خداوند شنوای دعای بندگان، اجابت کننده درخواست‌های ایشان و آگاه به نیازهای آنان است.
بقره ۱۲۷/۲

نیاز مداوم زن و شوهر به یکدیگر. بقره ۱۸۷/۲
جامعه بشری، نیازمند بعثت پیامبران برای حل اختلافات (هدایت جامعه). بقره ۲۱۳/۲
ضرورت قانون و حکومت، برای جامعه انسانی. بقره ۲۱۳/۲
نیاز دائمی انسان به رهبری و ولایت. بقره ۲۵۷/۲
نیاز شدید آدمی به انفاق‌های (اعمال خیر) خویش در قیامت. بقره ۲۶۶/۲
اتکای به غیر خدا، هرگز خلاها و نیازهای حقیقی انسان را برآورده نمی‌کند. آل عمران ۱۰/۳
بینشها و شناخت‌های آدمی، مؤثر در شکل‌گیری خواسته‌های وی. آل عمران ۱۵۴/۳
ضرورت توجه به نیازهای جنسی انسانها در تنظیم قوانین و سیاست‌های مربوط به هدایت صحیح
مناسبات جنسی آنها. نساء ۲۵/۴

خداوند، دانا به درخواست‌ها و نیازهای انسان. نساء ۳۲/۴
انسان در جستجوی ولی و سرپرست برای خویش و نیازمند به آن است. انعام ۱۴/۶
نیازمندی و فقر آدمی، فلسفه احتیاج او به ولی و سرپرست. انعام ۱۴/۶
آدمی، در هر مرتبه و با هرگونه عمل، برای رهایی از عذاب قیامت نیازمند رحمت خداوند است. انعام
۱۶/۶

آدمی همواره نیازمند تذکر و هشدار است. انعام ۱۲۶/۶
پوشاک، از نیازهای اساسی زندگی انسان. اعراف ۷/۲۶
لحظه مرگ هنگام احساس نیاز همه آدمیان به فریادرسی توانا. اعراف ۷/۳۷

تنها خداوند، توانا به یاری انسان به هنگام مرگ است. اعراف ۳۷/۷
همه انسانها، حتی مومنان حقیقی، از خطا و گناه مصون نیستند و نیازمند مغفرت الهی هستند .
انفال ۷۴/۸

خداوند، به احوال بندگان و نیازهای آنان داناست. یوسف ۱۲/۳۴
خداوند، تسخیر کننده و رام سازنده شب و روز برای بهره‌وری انسان . ابراهیم ۱۴/۳۳
بشر، برای رفع اختلافهای عقیدتی و نیل به عقیده ای سالم و برتر، محتاج به وحی و تعالیم آسمانی
است. نحل ۶۴/۱۶

در نظر گرفته شدن نیاز و توان بشر، در احکام و تکالیف الهی. نحل ۱۱۵/۱۶

نیازهای دائمی انسان

نیاز به لباس، نیازی دائمی برای انسان و تأمین آن از فراورده های حیوانی، امری موقت است. نحل
۸۱/۱۶

تأمین نیازهای مادی انسان

برآوردن نیازهای معنوی و روحی بشر همراه با تأمین نیازهای مادی وی، از نعمتها و الطاف الهی بر
انسان است. نحل ۹/۱۶

درخواست فرزند سالم

شیفتگی مردم نسبت به زن، فرزندان ذکور، سیم و زر و مرکبهای نامدار . آل عمران ۳/۱۴
آدم و حوا با نیایش به درگاه خدا از وی خواستند تا فرزندی سالم و شایسته بقا به آنان عنایت کند.
اعراف ۱۸۹/۷

نیازهای مادی انسان

توجه خداوند به واقعیتها و زمینه های اجرایی در قانونگذاری برای انسان . بقره ۲/۲۳۵
آدمی باید کمبودهای خویش را با تقاضای از خدا جبران کند، نه با طمع ورزی و دست اندازی به
حقوق دیگران. نساء ۳۲/۴

اهتمام اسلام به امور مادی و معنوی مردم . مائده ۲/۵

زمین در بردارنده تمام نیازمندیهای انسان برای ادامه حیات است. اعراف ۷/۱۰
خداوند فراهم سازنده راههایی گوناگون برای تأمین معیشت انسانها در زمین است. اعراف ۱۰/۷
زینت و زیبایی، همچون غذای پاکیزه، بخشی از نیازهای آدمیان . اعراف ۳۲/۷
همه نیازمندیها و خواسته های مادی بشر در طبیعت وجود دارد. ابراهیم ۱۴/۳۴
اراده خداوند به تفاوت روزی انسانها، نشأت یافته از علم او به نیازها و مصالح واقعی آنهاست. نحل

۷۱/۱۶

نیاز به لباس، نیازی دائمی برای انسان و تأمین آن از فراورده های حیوانی، امری موقت است. نحل
۸۱/۱۶

نیاز به انفاق

انسان به هر مرحله از قرب و منزلت الهی برسد، نیازمند به عبادت (نماز و...) و خدمت به خلق
(انفاق) است. ابراهیم ۳۱/۱۴

نیاز به رهبری

نیاز دائمی انسان به رهبری و ولایت. بقره ۲۵۷/۲
نیازمندی و فقر آدمی، فلسفه احتیاج او به ولی و سرپرست. انعام ۱۴/۶

نیاز به زینت

زینت و زیبایی، همچون غذای پاکیزه، بخشی از نیازهای آدمیان. اعراف ۳۲/۷
نیاز به طعام پاکیزه

مسکن، همسر و خوراک از نیازهای ضروری انسان. بقره ۳۵/۲
زینت و زیبایی، همچون غذای پاکیزه، بخشی از نیازهای آدمیان. اعراف ۳۲/۷

نیاز به لباس

نیاز به لباس، نیازی دائمی برای انسان و تأمین آن از فراورده های حیوانی، امری موقت است. نحل
۸۱/۱۶

نیاز به همسر

مسکن، همسر و خوراک از نیازهای ضروری انسان. بقره ۳۵/۲
نیاز مداوم زن و شوهر به یکدیگر. بقره ۱۸۷/۲

نیاز به مسکن

مسکن، همسر و خوراک از نیازهای ضروری انسان. بقره ۳۵/۲

نیازهای معنوی انسان

انسان برای نیل به سعادت، نیازمند هدایتها و رهنمودهای الهی است. بقره ۲/۳۸
نیاز مردم به هدایت الهی و کتب آسمانی. آل عمران ۴/۳
نیاز انسان به امداد پروردگار، برای استوارماندن در مسیر هدایت. آل عمران ۸/۳
اعتقاد به قیامت، زمینه احساس نیاز انسان به رحمت و هدایت الهی. آل عمران ۹/۳
اموال و اولاد، هرگز انسان را از خدا بی نیاز نمی سازد. آل عمران ۱۰/۳
کافران، گرفتار خلا جبران ناپذیر معنوی. آل عمران ۱۰/۳
انسان در هر حال، نیازمند به خداوند است. آل عمران ۱۰/۳
تکیه بر مال، اولاد و احساس بی نیازی از خدا، شیوه فرعونیان و پیشینیان آنان. آل عمران ۱۱/۳

فرعونیان، نمونه بارز کافرانی که امکانات مادی و انسانیشان، آنها را از عذاب نرهانید و از خدا بی نیازشان نکرد. آل عمران ۱۱/۳

کفرپیشگان در خطر گرفتارشدن به عذاب های الهی هستند. آل عمران ۳/۱۱۶
مال و اولاد (امکانات مادی و انسانی)، نمی تواند یهودیان را از ذلت تقدیر شده برای آنان نجات دهد.
آل عمران ۱۱۶/۳
بی ثمر بودن انفاقهای اهل کفر، نمونه ای از کارساز نبودن امکانات مادی آنان است. آل عمران ۱۱۷/۳

نیاز همواره انسانها به پیامبران برای هدایت و راهیابی. نساء ۱۶۵/۴
اهتمام اسلام به امور مادی و معنوی مردم. مائده ۲/۵
هر امتی، نیازمند آیین و شریعتی الهی. مائده ۵/۴۸
احساس نیاز، تضرع، اخلاص و التزام به شکرگزاری، حالات مختلف انسان به هنگام گرفتاری در سختیهاست. انعام ۶۳/۶

نزول قرآن ناشی از علم کامل خداوند به نیازهای هدایتی مردم. اعراف ۵۲/۷
انسانها، حتی مومنان حقیقی، در معرض لغزش و نیازمند مغفرت خداوند. انفال ۴/۸
همگان، حتی پیامبران الهی برای نیل به سعادت، نیازمند مغفرت و رحمت الهی اند. هود ۴۷/۱۱
قرآن هر آنچه را مردم برای رسیدن به سعادت دنیا و آخرت بدان نیازمندند، به روشنی بیان کرده است. یوسف ۱۱۱/۱۲

انسان به هر مرحله از قرب و منزلت الهی برسد، نیازمند به عبادت (نماز و...) و خدمت به خلق (انفاق) است. ابراهیم ۳۱/۱۴

نیاز همه انسانها، حتی انبیای بزرگ، به آموزش الهی در روز قیامت. ابراهیم ۴۱/۱۴
نزول قرآن بر پیامبر(ص)، در جهت تبیین همه حقایق مربوط به رشد و سعادت آدمی و نیازهای هدایتی او. نحل ۸۹/۱۶

انسان، در معرض غفلت و روی گردانی از تمایلات فطری و دریافتهای عقلی خویش و نیازمند به تذکر و بیدار باش. نحل ۹۰/۱۶
انسان در هر عمل صالح، مورد هجوم و وسوسه شیطان و نیازمند استعاذه و پناه بردن به خداوند است. نحل ۹۸/۱۶

همه انسانها حتی پیامبر(ص)، نیازمند استعاذه به خداوند از شر شیطان. نحل ۹۸/۱۶
انسان برای گرایش به راه خدا، نیازمند موعظه نیک در کنار دلایل متقن عقلی است. نحل ۱۲۵/۱۶
انسان، نیازمند به تکیه گاه و پشتیبان و خدا تنها تأمین کننده آن است. اسراء ۲/۱۷

نیاز به امدادهای خدا

انسان، در پرستش خدا و خلوص در آن، نیازمند امداد الهی است. فاتحه ۵/۱

انسان، نیازمند یاری خداوند در تمامی امور خویش است. فاتحه ۵/۱
لحظه مرگ، هنگام احساس نیاز همه آدمیان، به فریادرسی توانا. اعراف ۳۷/۷

خواسته های معنوی انسان

دعا به درگاه خداوند، مؤثر در برآورده شدن خواسته های معنوی انسان است. بقره ۲/۱۲۸
انسان برای رشد معنوی خویش، نیازمند پناه بردن به خدا از شر شیطان است. آل عمران ۳۷/۳
عیسی (ع)، خود را چون همه مردم، موجودی نیازمند به ربوبیت خدا می دانست. آل عمران ۵۱/۳
برآوردن نیازهای معنوی و روحی بشر همراه با تأمین نیازهای مادی وی، از نعمتها و الطاف الهی بر
انسان است. نحل ۹/۱۶

نقش خواسته های انسان

خواست خود آدمی، در رقم خوردن سرنوشت او از ناحیه خداوند، نقشی بسزا دارد. یوسف ۱۲/۳۴

نیاز به عبادت

انسان به هر مرحله از قرب و منزلت الهی برسد، نیازمند به عبادت (نماز و...) و خدمت به خلق
(انفاق) است. ابراهیم ۳۱/۱۴

عبودیت انسان

اشتراک فرشتگان و انسانها در عبودیت و بندگی خداوند. نساء ۱۷۲/۴
تمامی انسانها بنده و مملوک خداوند هستند. مائده ۱۱۸/۵
انسان از گذشته های دور تاریخ برخوردار از روحیه پرستش بود. اعراف ۸۵/۷
خداوند پس از شناساندن خود به انسانها از آنان خواست تا بر ربوبیت خدا و عبودیت خویش گواه
باشند. اعراف ۱۷۲/۷

نیاز به تذکر

آدمی همواره نیازمند تذکر و هشدار است. انعام ۱۲۶/۶
انسان، در معرض غفلت و روی گردانی از تمایلات فطری و دریافتهای عقلی خویش و نیازمند به
تذکر و بیدار باش. نحل ۹۰/۱۶

نیاز به موعظه

انسان برای گرایش به راه خدا، نیازمند موعظه نیک در کنار دلایل متقن عقلی است. نحل ۱۲۵/۱۶

نیاز به خدا

انسان در هر حال، نیازمند به خداوند است. آل عمران ۱۰/۳
کفرپیشگان در خطر گرفتارشدن به عذاب های الهی هستند. آل عمران ۱۱۶/۳
بی ثمر بودن انفاقهای اهل کفر، نمونه ای از کارساز نبودن امکانات مادی آنان است. آل عمران

گرایش همه انسانها، حتی مشرکان، در سختیها و شداید به خدای یگانه . انعام ۴۱/۶

گرایش به خداوند با فطرت آدمی عجین است. انعام ۶۳/۶

انسان، در تأمین همه نیازمندیهای خویش محتاج به خداست. ابراهیم ۳۴/۱۴

نیاز به دین

انسان، موجودی نیازمند به قانون و هدایتهای تشریحی از جانب خداوند . بقره ۲/۳۵

بشر، برای رفع اختلافهای عقیدتی و نیل به عقیده ای سالم و برتر، محتاج به وحی و تعالیم آسمانی

است. نحل ۶۴/۱۶

نیاز به هدایت

انسان، همواره نیازمند هدایتهای الهی است. فاتحه ۶/۱

انسان موجودی نیازمند به قانون و هدایتهای تشریحی از جانب خداوند . بقره ۳۵/۲

انسان برای نیل به سعادت، نیازمند هدایتها و رهنمودهای الهی است. بقره ۳۸/۲

نیاز به رحمت خدا

آدمی، در هر مرتبه و با هرگونه عمل، برای رهایی از عذاب قیامت نیازمند رحمت خداوند است. انعام

۱۶/۶

همگان، حتی پیامبران الهی برای نیل به سعادت، نیازمند مغفرت و رحمت الهی اند. هود ۴۷/۱۱

نیاز همه انسانها، حتی انبیای بزرگ، به آمرزش الهی در روز قیامت . ابراهیم ۴۱/۱۴

تأمین برخی از نیازهای انسان

خداوند، بخشی از هر یک از انواع تقاضاها و درخواستهای انسان را به آنان عطا فرمود. ابراهیم ۳۴/۱۴

تأمین نیازهای انسان

تمامی آنچه خداوند در تأمین نیازها و خواسته های بشر، به او داده است، نعمت و احسان است.

ابراهیم ۳۴/۱۴

تأمین همه نیازها و خواسته های وجودی انسان و برخوردار ساختن وی از نعمتهای بیشمار، دلیل

توحید ربوبی خداوند. ابراهیم ۱۴/۳۴

برآورده شدن نیازهای انسان از طبیعت، از نشانه های توحید و خداشناسی است. نحل ۱۱/۱۶

عوامل طبیعی مجاری تحقق اراده خداوند در تأمین نیازهای انسان . نحل ۱۶/۱۴

اتمام نعمت خداوند بر انسان، با تدارک امکانات مختلف زندگی و متناسب با نیازهای متنوع وی. نحل

۸۱/۱۶

علائق انسان

جنگ و خونریزی، امری ناخوشایند برای انسان. بقره ۲۱۶/۲

خوشایندی و ناخوشایندی انسان، ملاک خیر و شر نیست. بقره ۲۱۶/۲

خویشایندی و ناخویشایندی انسان، نباید مانع انجام یا ترک احکام الهی شود. بقره ۲/۲۱۶
شیفتگی مردم نسبت به زن، فرزندان ذکور، سیم و زر و مرکبهای نامدار. آل عمران ۳/۱۴
شیفتگی مردمان نسبت به چهارپایان (دامداری) و کشاورزی و تولید (امکانات مادی). آل عمران
۱۴/۳

گرایشهای طبیعی انسان، مورد سوء استفاده عوامل گمراه کننده. آل عمران ۳/۱۴
امکانات مادی، و تمایل به آنها، فقط وسیله ای برای گذران زندگانی دنیاست و هدف آفرینش نیست.
آل عمران ۳/۱۴

علاقه انسان، به سعادت‌مندی نسل خویش. آل عمران ۳/۳۶
علاقه و دلبستگی شدید انسان به نعمتهایی که در اختیار دارد. هود ۱۱/۹

علائق معنوی انسان

انسان شیفته ابدیت و دوستدار زندگی جاوید است. آل عمران ۳/۱۵
علاقه به امکانات مادی
شیفتگی مردمان نسبت به چهارپایان (دامداری) و کشاورزی و تولید (امکانات مادی). (آل عمران
۱۴/۳

امکانات مادی، و تمایل به آنها، فقط وسیله ای برای گذران زندگانی دنیاست و هدف آفرینش نیست.
آل عمران ۳/۱۴

شیفتگی مردم نسبت به زن، فرزندان ذکور، سیم و زر و مرکبهای نامدار. آل عمران ۳/۱۴
دلبستگی انسانها به مظاهر ناپایدار دنیا. انفال ۸/۶۷

علاقه و دلبستگی شدید انسان به نعمتهایی که در اختیار دارد. هود ۱۱/۹
علاقه به جاودانگی

انسان شیفته ابدیت و دوستدار زندگی جاوید است. آل عمران ۳/۱۵
علاقه به سعادت فرزند

علاقه انسان، به سعادت‌مندی نسل خویش. آل عمران ۳/۳۶
آرمان انسان

نقش دعا و درخواست از خداوند، در دستیابی انسان به آرمان خویش. آل عمران ۳۸/۳
داشتن نسلی پاکیزه و صالح، آرمانی والا و متعالی. آل عمران ۳/۳۸
آگاهی کامل خداوند به آرزوها و حالات درونی انسانها. نساء ۴/۳۲

۱۰. کمال و سعادت انسان

فرشتگان، ناآگاه به زمینه های کمال و ارزشهای والای انسان. بقره ۲/۳۰
زمینه های کمال و ارزشهای انسان، جبران کننده فسادگریهای اوست. بقره ۲/۳۰

اسلام دینی جامع و خواهان سعادت آدمیان در دنیا و آخرت. نساء ۱۳۴/۴
کردار ناروای بنی اسرائیل علی رغم انتساب آنان به دین یهود، دلیل کارساز نبودن انتساب ظاهری به
ادیان الهی در سعادت انسان. مائده ۷۰/۵

زمینه تکامل انسان

انسانها دارای زمینه های دستیابی به منزلتی فراتر از فرشتگان و شایسته شدن برای سجده ملائکه بر
ایشان. اعراف ۱۱/۷

نزول قرآن بر پیامبر(ص)، در جهت تبیین همه حقایق مربوط به رشد و سعادت آدمی و نیازهای
هدایتی او. نحل ۸۹/۱۶

پیامبر(ص)، شایسته ترین انسان و قرآن کامل ترین برنامه برای رشد و هدایت آدمیان است. نحل
۱۶/۸۹

ایجاد زمینه های تکامل معنوی در انسانها از نعمتهای خدا، سزاوار شکر و سپاسگزاری از اوست.
اعراف ۱۱/۷

زمینه سعادت انسان

استفاده از غریزه سودخواهی و پاداش طلبی انسانها برای نیل آنان به سعادت، از روشهای تربیتی
قرآن. نساء ۱۳۴/۴

نزول قرآن بر پیامبر(ص)، در جهت تبیین همه حقایق مربوط به رشد و سعادت آدمی و نیازهای
هدایتی او. نحل ۸۹/۱۶

مصلح انسانها

مصلحت انسانها پایه و اساس قوانین و احکام دین اسلام. مائده ۸۷/۵
نوسان در مدت شب و روز، در بردارنده خیر و مصلح انسان. آل عمران ۲۷/۳
احکام و قوانین الهی، در جهت منافع و مصلح واقعی انسانهاست. توبه ۴۱/۹
مصلح جوامع بشری و تدبیر امور انسانها، مایه تقدیر خداوند بر داوری نکردن او میان حق گرایان و
باطل اندیشان، در عرصه حیات دنیاست. هود ۱۱۰/۱۱

اراده خداوند به تفاوت روزی انسانها، نشأت یافته از علم او به نیازها و مصلح واقعی آنهاست. نحل
۷۱/۱۶

زوجیت در نظام زندگی انسانها، نعمتی است در جهت منافع و مصلح آنان. نحل ۷۲/۱۶

مصلحت انسانها، اساس احکام و فرمانهای ادیان الهی است. بقره ۵۴/۲

خیر و صلاح انسانها در پرهیز از ستیزه جویی با خدا و رسول او. انفال ۱۹/۸

امتحان انسان

انسان در رهگذر سختیها و نیز نعمتها و تفضلات الهی، مورد آزمایش خداوند است. بقره ۴۹/۲

آزمون انسانها، فلسفه ایجاد شریعتهای گوناگون و امتهای متعدد . مائده ۵/۴۸
آزمون انسانها از جانب خدا هدف از مستقر ساختن آنان در زمین و برتری دادن برخی از ایشان بر
برخی دیگر. انعام ۱۶۵/۶

هدف از آزمون انسانها از سوی خداوند، پی بردن به حقیقت و چگونگی رفتار آنان نیست. انفال ۱۷/۸
خداوند، با اعطای نعمت به انسانها و نیز سلب آن نعمت، ایشان را آزمایش می کند. هود ۹/۱۱

ابزار امتحان

انسان در رهگذر سختیها و نیز نعمتها و تفضلات الهی، مورد آزمایش خداوند است. بقره ۴۹/۲
میدان نبرد، عرصه بروز شخصیت و حقیقت درونی افراد. آل عمران ۳/۱۴۳
خداوند، با اعطای نعمت به انسانها و نیز سلب آن نعمت، ایشان را آزمایش می کند. هود ۹/۱۱

انسان در سختی

آدمی در شدايد با خداوند یگانه پیمان می بندد که در صورت نجات سپاسگزار او باشد. انعام ۶۳/۶
احساس نیاز، تضرع، اخلاص و التزام به شکرگزاری، حالات مختلف انسان به هنگام گرفتاری در
سختیهاست. انعام ۶۳/۶

شیطان و موانع تکامل

شیطان، تکلیف الهی را در نظر آدم و حوا مانع تکامل و پیشرفت آنان جلوه داد. اعراف ۷/۲۰

عوامل رشد

انسان برای رشد معنوی خویش، نیازمند پناه بردن به خدا از شر شیطان است . آل عمران ۳۷/۳
نقش دعا و درخواست از خداوند، در دستیابی انسان به آرمان خویش . آل عمران ۳۸/۳
تحریک عواطف انسانی از روشهای قرآن برای جلوگیری از ظلم و گناه . نساء ۲۱/۴
بینش و آگاهیهای ارائه شده از سوی خداوند، در جهت کمال و منافع انسان است. انعام ۱۰۴/۶

عوامل سعادت

انسان برای نیل به سعادت، نیازمند هدایتها و رهنمودهای الهی است. بقره ۲/۳۸
ایمان به خداوند، سرمایه سعادت بخش انسان. آل عمران ۱۷۷/۳
کردار ناروای بنی اسرائیل علی رغم انتساب آنان به دین یهود، دلیل کارساز نبودن انتساب ظاهری به
ادیان الهی در سعادت انسان. مائده ۷۰/۵

انسانها و جنیان دارای نقشی مؤثر در تعیین فرجام و سرنوشت خویش (دوزخی شدن یا رهایی از
آن). اعراف ۱۷۹/۷

رضایت خدا از انسان و رضایت انسان از خدا، عامل دستیابی انسان به بهشت جاودان و رستگاری
حقیقی. توبه ۱۰۰/۹

همگان، حتی پیامبران الهی برای نیل به سعادت، نیازمند مغفرت و رحمت الهی اند. هود ۴۷/۱۱

قرآن هر آنچه را مردم برای رسیدن به سعادت دنیا و آخرت بدان نیازمندند، به روشنی بیان کرده است. یوسف ۱۱۱/۱۲

انسان دارای نقشی تعیین کننده در سعادت و شقاوت خویش. ابراهیم ۱۸/۱۴

انحطاط انسان

کفرورزی تا مرز از دست دادن زمینه های ایمان، عامل سقوط آدمی از مرتبه انسانیت به مرحله پست ترین حیوانات. انفال ۵۵/۸

لغزش انسان

آدمی بر سر دو راهی پذیرش ولایت خداوند و یا پذیرش ولایت شیطان . نساء ۴/۱۱۹
انسانها، حتی مومنان حقیقی، در معرض لغزش و نیازمند مغفرت خداوند . انفال ۸/۴

لغزشگاههای انسان

گریزه جنسی، لغزشگاهی خطرناک برای آدمی است. یوسف ۳۳/۱۲
انسان، بدون رهنمودهای وحی و دین الهی، در معرض خطرهای تهدیدهای جدی است. حجر ۸۹/۱۵

عوامل شقاوت

انسانها و جنیان دارای نقشی مؤثر در تعیین فرجام و سرنوشت خویش (دوزخی شدن یا رهایی از آن). اعراف ۱۷۹/۷

انسان، خود به وجود آورنده بدبختی و شقاوت خویش است. یونس ۴۴/۱۰

عوامل گمراهی

گرایشهای طبیعی انسان، مورد سوء استفاده عوامل گمراه کننده . آل عمران ۳/۱۴
جنیان اغواگر و انسانهای پیرو آنها برای انحراف و گمراهی از یکدیگر بهره می برند. انعام ۱۲۸/۶
انسانها از گمراه شدن توسط جنیان لذت و بهره می برند. انعام ۱۲۸/۶
انسان از هرسو (مقابل، پشت سر، راست و چپ) مورد هجوم توطئه های ابلیس است. اعراف ۱۷/۷
سوء استفاده شیطان از خصیصه کمال طلبی و منفعت جویی انسان . اعراف ۲۱/۷
شیطان، مترصد زمینه های مساعد برای نفوذ در انسان و منحرف ساختن . یوسف ۵/۱۲
ابلیس، گمراه شدن خود از سوی خداوند را، عامل زیبا نمایاندن زشتیها و به گمراهی کشاندن همه انسانها معرفی کرد. حجر ۳۹/۱۵

استبداد انسان

انسان، موجودی بیدادگر و خودکامه. یونس ۲۳/۱۰

دشمنان انسان

انسان و شیطان دشمن یکدیگر در زندگی دنیوی. بقره ۳۶/۲
شیطان، دشمنی آشکار برای انسانهاست. یوسف ۵/۱۲، اعراف ۲۲/۷، انعام ۱۴۲/۶، بقره ۱۶۸/۲

و اداشتن مردم به استفاده از حرامها و پلیدیها و نیز بازداشتن آنان از نعمتهای حلال، نمودی از دشمنی شیطان با انسان است. بقره ۱۶۸/۲
دعوت شیطان به بدیها و بدعتگذاریها، نمودی از شیطنت او و دلیل دشمنی وی با انسانهاست. بقره ۱۶۹/۲

هشدار و تذکر پیشاپیش خداوند به آدم و حوا، در مورد دشمنی آشکار شیطان با آنان. اعراف ۷/۲۲
نفوذ شیطان در انسانها و ترغیب آنان به نفاق، دروغ پردازی، فریب کاری و طرح توطئه های شوم، نمودی از دشمنی آشکار او با ایشان است. یوسف ۱۲/۱۲

دشمنی انسانها

دشمنی شیطان با انسان، فلسفه نهی شدن آدمی از پیروی اوست. انعام ۱۴۲/۶
هبوط آدمیان و شیطان به زمین همراه با عداوت و دشمنی با یکدیگر. اعراف ۲۴/۷
زندگی انسانها در دنیا همواره آمیخته به دشمنی و عداوت با یکدیگر است. اعراف ۷/۲۴
انسان، موجودی مجادله گر و ستیزه جو درباره خالق خویش است. نحل ۱۶/۴
جدال و ستیزه جویی، از جمله ویژگیهای انسان است. نحل ۴/۱۶

تربیت انسان

هدایت و تربیت تمامی انسانها، هدف از بعثت پیامبران و نزول کتب آسمانی. نساء ۴/۱۷۰

عوامل مؤثر در تربیت

انسان برای رشد معنوی خویش، نیازمند پناه بردن به خدا از شر شیطان است. آل عمران ۳۷/۳

انسان و هدایت

انسانهای متعهد و والا در اندیشه هدایت دیگران. مائده ۴۱/۵

مربی انسان

خدا، پروردگار و مربی آدمیان است. یونس ۲/۱۰
ربوبیت و تدبیر امور انسان در دست خداوند است. یونس ۶۷/۱۰

معلم انسان

خداوند نخستین آموزگار انسان. بقره ۳۱/۲

انسان کامل

حضرت ابراهیم (ع)، نمونه ای از هدایت یافتگان به راه رشد، بهره مندان از ولایت الهی و روندگان به سوی نور. بقره ۲۵۸/۲

انسانهای متعهد و والا در اندیشه هدایت دیگران. مائده ۴۱/۵
پیامبر اسلام (ص) کامل ترین و متعالی ترین انسان در طول تاریخ بشر. نحل ۸۹/۱۶

پیامبر(ص)، شایسته ترین انسان و قرآن کامل ترین برنامه برای رشد و هدایت آدمیان است. نحل
۸۹/۱۶

الگوگیری از ابراهیم(ع)

حضرت ابراهیم(ع)، نمونه ای از هدایت یافتگان به راه رشد، بهره مندان از ولایت الهی و روندگان به
سوی نور. بقره ۲۵۸/۲

۱۱. حالات و صفات انسان

توجه انبیا به منفعت خواهی و خطر گریزی انسان در انتخاب روش هدایت . نساء۴/۱۶۵
بهره گیری قرآن از حس منفعت خواهی انسان و گریز از ضرر برای تبلیغ توحید و معارف الهی. انعام
۷۱/۶

حالات انسان

احساس نیاز، تضرع، اخلاص و التزام به شکرگزاری، حالات مختلف انسان به هنگام گرفتاری در
سختیهاست. انعام ۶۳/۶

احساس مصونیت از ابتلا به سختیها و محنتها، از حالت‌های انسان به هنگام رفاه و آسایش. هود
۱۰/۱۱

انسان، پس از گذر از محنتها و دستیابی به موهبت‌های دنیوی، به شادمانی بسیار، تکبر و فخرفروشی
مبتلا خواهد شد. هود ۱۱/۱۰

حالات روحی و روانی انسان (ناامیدی، شادمانی مفرط، تکبر و...) حتی با کمترین سختی و رفاه
تغییر پذیر است. هود ۱۰/۱۱

خداوند، به احوال بندگان و نیازهای آنان داناست. یوسف ۳۴/۱۲

انسان، در برابر خبرهای ناگوار انفعال پذیر است. نحل ۵۸/۱۶

غفلت از ربوبیت خدا

غفلت آدمی از ربوبیت خدا در نشئه حجاب و حیات دنیوی، با سابقه نشئه شهود، عذری غیر قابل
پذیرش. اعراف ۱۷۲/۷

هیچ انسانی در روز قیامت نمی تواند مدعی غفلت از ربوبیت خدا در حیات دنیوی خویش باشد.
اعراف ۱۷۲/۷

خواب انسان

خداوند در عین آگاهی به اعمال روز گذشته آدمیان، آنان را از خواب شب بیدار می کند و روح را به
آنان باز می گرداند. انعام ۶۰/۶

تنها خداوند است که با قبض روح آدمی وی را در شب به خواب می برد. انعام ۶۰/۶

تضرع انسان

احساس نیاز، تضرع، اخلاص و التزام به شکرگزاری، حالات مختلف انسان به هنگام گرفتاری در سختیهاست. انعام ۶۳/۶

یأس انسان

آدمی، به هنگام از دست دادن امکانات و موهبت‌های دنیوی، از رحمت الهی مأیوس شده و تدبیر خداوند در هستی را منکر می‌شود. هود ۹/۱۱
حالات روحی و روانی انسان (نامیدی، شادمانی مفرط، تکبر و...) حتی با کمترین سختی و رفاه تغییر پذیر است. هود ۱۱/۱۰

حیای انسان

آدمی ذاتا برخوردار از حیا و شرمسار از مکشوف بودن شرمگاه خویش . اعراف ۲۲/۷

ملائکه و حالات انسان

فرشتگان، توانا بر سخن گفتن با آدمیان و درک سخنان و حالات ایشان . هود ۱۱/۷۰

تحولات قلبی انسان

تحولات و دگرگونیهای دل آدمی، به دست خداست. مائده ۱۳/۵

عوامل ضعف انسان

فرو بردن غمها و اندوهها و خودداری کردن از اظهار و ابراز آنها، دارای تأثیری منفی بر جسم و توان آدمی است. یوسف ۸۴/۱۲

رنجها و غصه های شدید، فرساینده توان جسمی آدمی و هلاک سازنده وی. یوسف ۸۵/۱۲

عوامل شکست ناتوانی و شکست قطعی انسان، در مکر با خداوند . آل عمران ۵۴/۳

تأثیر وضعیت روحی و حالات قلبی آدمی، در سرنوشت او (شکست و پیروزی). آل عمران ۱۵۱/۳

خصلت‌های انسان

قدرت و حکومت، خصلت‌های درونی انسان را نمایان می‌سازد . بقره ۲۰۵/۲

بهره جستن از خصلت نفع طلبی انسانها، از روشهای قرآن برای تشویق آنان به انفاق در راه خداوند

(کارهای خیر). بقره ۲۴۵/۲

بهره گیری قرآن از خصلت نفع طلبی انسانها، در تشویق آنان به اعمال نیک . بقره ۲۷۲/۲

اسرار درونی انسان ناخواسته، بر زبان بروز می‌کند. آل عمران ۱۱۸/۳

خوددوستی انسان

حب نفس، قوی ترین غریزه در انسان است. یونس ۵۴/۱۰

منفعت طلبی انسان

بهره گیری قرآن از نفع طلبی انسان، برای عمل به نیکیها. بقره ۲۷۱/۲

بهره برداری از سرشت سودجویی انسان، از روشهای قرآن برای ترغیب به انجام تکالیف. نساء ۴/۷۷

تکیه بر سرشت سودجویی انسان و جهت دادن به آن، از روشهای قرآن برای تربیت . نساء ۹۴/۴
استفاده از غریزه سودخواهی و پاداش طلبی انسانها برای نیل آنان به سعادت، از روشهای تربیتی
قرآن. نساء ۱۳۴/۴

توجه انبیا به منفعت خواهی و خطر گریزی انسان در انتخاب روش هدایت . نساء ۱۶۵/۴
بهره گیری قرآن از حس منفعت خواهی انسان و گریز از ضرر برای تبلیغ توحید و معارف الهی. انعام
۷۱/۶

استفاده مثبت و سازنده از غریزه جلب منفعت، روشی در تبلیغ دین . انعام ۷۱/۶
سوء استفاده شیطان از خصیصه کمال طلبی و منفعت جویی انسان . اعراف ۲۱/۷

توجیه گری انسان

توانایی آدمی در توجیه نفس خویش برای ارتکاب گناه. مائده ۳۰/۵

شدت لجاجت انسان

عناد و لجاجت آدمی در برابر حق تا مرز رضایت به نابودی خویش و گرفتار شدن به عذابهای الهی.

انفال ۳۲/۸

بی صبری انسان

انسان تنوع طلب و ناشکیبا بر یکنواختی است. بقره ۶۱/۲

بشر در دستیابی به خواسته ها و تمایلات خود، موجودی عجول و ناشکیباست. یونس ۱۱/۱۰

مجادله گری انسان

انسان، موجودی مجادله گر و ستیزه جو درباره خالق خویش است. نحل ۴/۱۶

جدال و ستیزه جویی، از جمله ویژگیهای انسان است. نحل ۴/۱۶

آفرینش انسان از نطفه، به صورت مجادله گری سخنور، شاهد و گواه وحدانیت خداوند است. نحل

۴/۱۶

تجاوزگری انسان

مردم پس از رهایی از اضطرار و خطر مرگ، پیمان خود با خدا را می شکنند و به ناسپاسی و تجاوز

از حق می پردازند. یونس ۲۳/۱۰

انسان، موجودی بیدادگر و خودکامه. یونس ۲۳/۱۰

عهدشکنی انسان

آدمی پس از نجات از شداید، علی رغم پیمان عدم شرک و سپاسگزاری از خداوند، پیمان شکنی می

کند و مجددا شرک میورزد. انعام ۶۴/۶

انسان، عنصری سست پیمان و عهدشکن. یونس ۲۳/۱۰

کفران نعمت انسان

آدمی به هنگام شداید بر ناسپاسی خویش در برابر خداوند اعتراف می کند. انعام ۶/۶۳
انسان در برابر نعمتهای خدا و لطف و مهربانیهای او، موجودی ناسپاس است. یونس ۱۲/۱۰
انسان، موجودی ناسپاس در برابر دستگیری و نعمتهای خداوند. یونس ۱۰/۲۳، یونس ۲۱/۱۰
انسان، موجودی ناسپاس در برابر نعمت بعثت پیامبران و تعلیمات الهی آنان. یونس ۲۱/۱۰
سرشت انسان، با نوعی از ظلم به خویشتن و ناسپاسی، عجین است. ابراهیم ۳۴/۱۴
انسان، در برابر نعمتهای بیکران الهی، بسیار ستم پیشه و ناسپاس است. ابراهیم ۳۴/۱۴
انسان، به خویشتن ستمکار و در برابر نعمت و احسان، بسیار ناسپاس است. ابراهیم ۳۴/۱۴

روحیه انسان

حالات روحی و روانی آدمی، قانونمند و برخاسته از حاکمیت اراده الهی است. آل عمران ۱۵۱/۳
تأثیر وضعیت روحی و حالات قلبی آدمی، در سرنوشت او (شکست و پیروزی). آل عمران ۱۵۱/۳
انسان از نظر روحی و روانی، موجودی ضعیف و ناتوان است. هود ۹/۱۱

دعای انسان

نیایش خالصانه انسان با خدا، به هنگام گرفتاریها و مصیبتهای سخت و جانکاه. یونس ۱۰/۱۲

شهامت انسان

برخورداری انسانها از روحیه نبرد و شهامت جنگیدن، به خواست و مشیت خداوند است. نساء ۹۰/۴

ایمان انسان

خداوند، آگاه به ایمان و کفر مردمان. نساء ۱۷۰/۴
بروز باطن انسان و حقیقت ایمان وی، در مراحل دشوار و تکالیف سخت الهی (همانند جنگ و جهاد). توبه ۴۲/۹

کفر انسان

کفرورزی انسانها و بی تقوایی آنان، خارج از خواست و اختیار خداوند نخواهد بود. نساء ۱۳۱/۴

صفات انسان

شیطان موجودی اغواگر و انسان موجودی اغواپذیر است. بقره ۱۶۸/۲
انسان، موجودی برخوردار از اختیار انتخاب راه نجات یا هلاکت خویش. بقره ۱۹۵/۲
احساس نیاز، تضرع، اخلاص و التزام به شکرگزاری، حالات مختلف انسان به هنگام گرفتاری در سختیهاست. انعام ۶۳/۶

بشر در دستیابی به خواسته ها و تمایلات خود، موجودی عجول و ناشکیباست. یونس ۱۱/۱۰
علاقه و دلبستگی شدید انسان به نعمتهایی که در اختیار دارد. هود ۹/۱۱
انسان، در برابر نعمتهای بیکران الهی، بسیار ستم پیشه و ناسپاس است. ابراهیم ۳۴/۱۴
جدال و ستیزه جویی، از جمله ویژگیهای انسان است. نحل ۱۶/۴

تکبر انسان

حالات روحی و روانی انسان (ناامیدی، شادمانی مفرط، تکبر و...) حتی با کمترین سختی و رفاه تغییرپذیر است. هود ۱۰/۱۱

بخل انسان

جان آدمیان، عجین با بخل و آزمندی. نساء ۱۲۸/۴

کظم غضب انسان

توانمندی انسان بر فرو خوردن خشم و کنترل احساسات خویش. نحل ۵۸/۱۶

عوامل ظهور باطن انسان

بروز باطن انسان و حقیقت ایمان وی، در مراحل دشوار و تکالیف سخت الهی (همانند جنگ و جهاد). توبه ۴۲/۹

سیمای انسانی

خداوند، مبدأ و منشا انسانها (آدم) را آفرید و سپس به او صورت انسانی عطا کرد. اعراف ۱۱/۷

وجود فاصله زمانی بین آفرینش مبدأ انسانها و اعطای صورت انسانی به او. اعراف ۱۱/۷

وجود فاصله زمانی میان صورت دهی به منشأ انسانها و فرمان سجده بر آدم(ع). اعراف ۱۱/۷

اعمال انسان

خداوند، به تمامی اعمال و رفتار آدمیان آگاه است. بقره ۸۵/۲، بقره ۷۴/۲، انعام ۳/۶، نساء ۱۲۸/۴، مائده ۱۰۵/۵، مائده ۸/۵، مائده ۱۲/۵، نحل ۱۶/۹۱

خداوند، بی نیاز از اعمال خیر بندگان (اقامه نماز، پرداخت زکات و...). بقره ۱۱۰/۲

خداوند، آگاه به اعمال و رفتار نیک آدمیان است. بقره ۲۱۵/۲، بقره ۲/۱۱۰

اعمال انسان مورد نظارت خداوند است. اعراف ۱۲۹/۷، بقره ۲۳۳/۲، بقره ۲/۲۶۵، انفال ۷۲/۸، انفال ۳۹/۸

انسان و اعمال و رفتارش، در محضر خداوند است. آل عمران ۱۲۰/۳

بینایی گسترده و عمیق خداوند بر اعمال انسانها. بقره ۲۸۳/۲، بقره ۲۷۱/۲، بقره ۲۳۷/۲، بقره ۲۳۴/۲، نساء ۱۳۵/۴

آگاهی خداوند از موضعگیریهای انسان در گفتار و انگیزه او در پیکار و ترک آن. بقره ۲۴۴/۲

خداوند، مالک انسان و اعمال و نیات وی. بقره ۲۸۴/۲

مالکیت مطلق الهی، علت و دلیل سلطه وی به اعمال و نیات انسان و محاسبه آنها. بقره ۲۸۴/۲

خداوند پس از محاسبه اعمال و نیات انسان، وی را یا عفو خواهد کرد و یا عذاب. بقره ۲۸۴/۲

خداوند، قادر بر محاسبه اعمال و نیات انسان و آمرزش عذاب او. بقره ۲۸۴/۲

قانونمندی نظام اعمال و بازتابهای آن. بقره ۲۸۶/۲

آگاهی گسترده خداوند از عملکرد انسانها در برابر انبیا. آل عمران ۳۴/۳
هیچ گفتار و پندار و کرداری، پنهان از خداوند نیست. آل عمران ۱۲۱/۳
آگاهی خداوند به جزئی ترین حرکتها و رفتار آدمی. آل عمران ۱۵۳/۳، بقره ۲۷۰/۲
آگاهی کامل و دقیق خداوند به تمامی اعمال و رفتار انسان. آل عمران. ۳/۱۸۰، آل عمران ۱۶۳/۳
آل عمران ۱۵۶/۳

هشدار خداوند به مردم نسبت به اعمال و رفتارشان. آل عمران ۱۶۳/۳
جریان افعال ارادی بندگان به اذن خداوند است. آل عمران ۱۶۶/۳
اختیار آدمی، در اعمال و رفتار خویش. آل عمران ۱۸۲/۳
آگاهی همیشگی و دقیق خداوند به اعمال انسان و انگیزه های او. نساء ۹۴/۴
خیانت پیشگان گنهکار، ناباور به نظارت و آگاهی خداوند بر اعمال انسانها. نساء ۴/۱۰۸
خداوند، محیط به تمامی اعمال انسان. نساء ۱۰۸/۴
آگاهی کامل خداوند به تمامی گفتار و رفتار آشکار و نهان آدمی. نساء ۹۹/۵، نساء ۱۰۸/۴
اعمال انسان باید برای خدا باشد. مائده ۸/۵
رفتار و کردار انسان در دنیا، تعیین کننده فرجام او در قیامت. مائده ۱۰۵/۵
آگاهی خداوند از نتیجه و سرانجام عمل انسان. انعام ۶/۳
خداوند به عملکرد روزانه آدمیان آگاه است. انعام ۶۰/۶
آگاهی خداوند بر کردارهای آدمی، هشدار می دهد به او در مورد عملکردش پیامدهای آن. انعام ۶۰/۶
خداوند در عین آگاهی بر کردارهای آدمیان، به آنان لطف دارد. انعام ۱۰۳/۶
کارها و فعالیت های جن و انس در قلمرو مشیت خداوند است. انعام ۱۱۲/۶
پروردگار هیچگاه از اعمال و رفتار جنیان و انسانها غافل نیست. انعام ۱۳۲/۶
درجات و مراتب آخرت براساس آگاهی خداوند از اعمال جن و انس و سنجش دقیق آن اعطا می گردد. انعام ۱۳۲/۶
آگاهی خداوند به کردار و اندیشه های آدمیان برخاسته از حضور و نظارت مستقیم وی بر آنان و
اندیشه هایشان است. اعراف ۷/۷
خداوند در آگاهی خویش به اعمال و اندیشه ها بی نیاز از بازجویی انسانها و پاسخ آنان است. اعراف
۷/۷

تأثیر عوامل طبیعی و افعال آدمیان با مشیت و اراده الهی است. اعراف ۲۶/۷
انسان در افعال خویش نه مستقل از اراده خدا است و نه از سوی او مجبور به انجام افعال خویش.
انفال ۱۷/۸

افعال آدمی در عین انتسابش به وی، به خداوند نیز منتسب است. انفال ۱۷/۸
همه اعمال و رفتار آدمیان در حیطه سلطنت خداوند است. انفال ۴۷/۸

رفتار و کردار انسانها، خارج از اراده و مشیت خداوند نیست. هود ۹۲/۱۱، انفال ۴۷/۸

آثار توجه به اعمال

توجه به آگاهی خداوند از اعمال انسان، زمینه عمل به احکام اوست. نحل ۹۱/۱۶، بقره ۲۳۴/۲
توجه به بینایی گسترده خداوند بر اعمال و رفتار آدمی، برانگیزنده وی به جلب رضایت خداوند و پرهیز از موجبات خشم او. آل عمران ۱۶۳/۳
توجه به دانایی خداوند بر راز دلها و عملکردهای آدمی، زمینه ساز پرهیز از نفاق و ارتکاب اعمال ناپسند. آل عمران ۱۶۷/۳

توجه به احاطه کامل خداوند به اعمال آدمی، زمینه پرهیز انسان از کارهای ناشایست. نساء ۱۰۸/۴
توجه به آگاهی خداوند بر گفتار و کردار آدمیان، برانگیزنده آنان به ایمان. انعام ۱۳/۶
ضرورت توجه به نقش اصلی خداوند در توفیق آدمی به انجام اعمال شایسته. انفال ۱۷/۸

غفلت از آثار عمل

آدمی در دنیا از حقیقت اعمال خود و بازتابهای آن غافل است. انعام ۶۰/۶
غفلت و جهل انسان نسبت به حقیقت اعمال خود در دنیا. توبه ۱۰۵/۹

ملائکه و عمل انسان

فرشتگان دارای ارتباطی تنگاتنگ با انسانها و اعمال ایشان. بقره ۱۶۱/۲

۱۲. انسان و سنتهای الهی

فلسفه استقرار انسان در زمین

توان یادگیری حقایق هستی، حکمت آفرینش انسان و راز لیاقت او برای خلافت در زمین. بقره ۳۱/۲
هدف از استقرار جوامع انسانی در زمین، آزمون آنان از سوی خداوند. یونس ۱۴/۱۰

تدبیر امور انسانها

مصالح جوامع بشری و تدبیر امور انسانها، مایه تقدیر خداوند بر داوری نکردن او میان حق گرایان و باطل اندیشان، در عرصه حیات دنیاست. هود ۱۱۰/۱۱

تقدیر سرنوشت انسان

خداوند، رقم زننده سرنوشت و تعیین کننده فرجام انسانها و جنیان. اعراف ۷/۱۷۹
انسان در تحقق سرنوشت خویش موثر است، هرچند از سوی خداوند مقدر شده باشد. انفال ۴۴/۸

خدا و انسان

مالک انسان

خداوند مالک و اختیاردار انسانها و آنان هم مملوک و در اختیاراویند. بقره ۲/۱۵۶
خداوند، مالک انسان و اعمال و نیات وی. بقره ۲۸۴/۲
خداوند، مالک انسانها و خود، تدبیرکننده امور آنهاست. اعراف ۸۹/۷، اعراف ۱۷۲/۷، نساء ۴/۱۳۲

تمامی انسانها بنده و مملوک خداوند هستند. مائده ۱۱۸/۵
مملوکیت مردمان برای خداوند مجوز عذاب مشرکان آنان از سوی خداوند. مائده ۱۱۸/۵
خدا، مولا و مالک حقیقی انسانهاست. یونس ۳۰/۱۰

مدبر انسان

تنها خداوند، مالک و مدبر انسانهاست. اعراف ۸۹/۷، اعراف ۱۷۲/۷
خدا، رهنمون انسانها به راه راست و معتدل و به دور از افراط و تفریط است. یونس ۲۵/۱۰

خدا و ضمیر انسان

خداوند، از ضمیر انسان و احساسات و عواطف روحی و روانی او، کاملا آگاه است. حجر ۱۵/۹۷

خدا و عمل انسان

خداوند، به تمامی اعمال انسانها و حقیقت آن اعمال آگاه است. هود ۱۱۱/۱۱

خدا و نیازهای انسان

نیازمندیهای مادی، جسمانی، معنوی و فکری انسانها از سوی خداوند تأمین شده است. نحل ۹/۱۶

خواستهای انسان و اراده خدا

خواست انسانها و تلاش آنان در برابر اراده خداوند، شکست خورده و بی ثمر است. یوسف ۳۴/۱۲

مولای حقیقی انسان

آدمیان پس از مرگ، به سوی خداوند (مولای حقیقی خود) بازمی گردند. انعام ۶/۶۲

خداوند، مولا و سرپرست حقیقی آدمیان است. انعام ۶۲/۶

خدا، مولا و مالک حقیقی انسانهاست. یونس ۳۰/۱۰

ضرورت وحی

تکالیف انسان

پایبندی به میثاقهای خدا، از وظایف ضروری بندگان است. بقره ۹۳/۲

جهاد با جان و مال در راه خدا، تکلیفی الهی بر همه انسانها و در همه شرایع است نه مخصوص به

مسلمانان و شریعت اسلام. توبه ۱۱۱/۹

انسان، باید همواره و در همه حال (فقر، غنا و...) سپاسگزار خداوند باشد. هود ۹/۱۱

همه انسانها از هر گروه و طایفه (مشرکان، یهود، نصارا و...) وظیفه دار ایمان به قرآن. هود ۱۷/۱۱

کیفیت تعلق تکلیف

آگاهی به تکالیف الهی از شرایط مسئولیت انسان در برابر آن. انفال ۲۰/۸

ویژگیهای قوانین بشری

قوانین بشری حق محض نبوده و همواره با اموری باطل، آمیخته است. بقره ۱۴۷/۲

دین و طبع انسان

احکام و قوانین الهی هماهنگ با طبایع انسان است. مائده ۸۷/۵
بهره گیری از مادیات در گرو تناسب آن با طبع آدمی است. مائده ۸۷/۵
مصلحت انسانها، پایه و اساس قوانین و احکام دین اسلام. مائده ۸۷/۵
خدا، رهنمون انسانها به راه راست و معتدل و به دور از افراط و تفریط است. یونس ۲۵/۱۰

نزول وحی به انسانها

مشركان مکه، نزول وحی به انسان را قبول نداشتند. نحل ۴۳/۱۶
تفکر در آیات قرآن، عامل کشف حقانیت و روا بودن نزول وحی بر بشر. نحل ۴۴/۱۶

پرسش از وحی به انسان

دعوت خداوند از مشركان مکه برای تفحص و تحقیق از عالمان، جهت به دست آوردن حقانیت وحی
به انسان. نحل ۴۳/۱۶

ناآگاهان از امکان وحی به بشر برای دریافت حقیقت آن، ضروری است که به عالمان مراجعه کنند.
نحل ۴۳/۱۶

نعمت انبیا

بعثت پیامبران و انتخاب ایشان از میان خود مردم و از جنس آنان، از نعمتهای الهی است. بقره
۱۲۹/۲

انتخاب پیامبران از میان مردم و از جنس خودشان، از نعمتهای الهی است. بقره ۱۵۱/۲
انسان، موجودی ناسپاس در برابر نعمت بعثت پیامبران و تعلیمات الهی آنان. یونس ۲۱/۱۰

فلسفه بعثت انبیا

هدایت و تربیت تمامی انسانها، هدف از بعثت پیامبران و نزول کتب آسمانی. نساء ۴/۱۷۰

فلسفه تعدد ادیان

آزمون انسانها، فلسفه ایجاد شریعتهای گوناگون و امتهای متعدد. مائده ۴۸/۵

نبوت بشر

بعثت فردی از بشر برای رسالت، شگفت آور و نامعقول در دیدگاه قوم نوح. اعراف ۷/۶۳
اشراف قوم نوح به دلیل نامعقول شمردن پیامبری برای فردی از بشر، رسالت وی را انکار کردند.
اعراف ۶۳/۷

بشر، شایسته دستیابی به مقام رسالت و پیامبری است. هود ۳۱/۱۱
کافران، معتقد بودند که آدمیان توان نیل به مقام رسالت را ندارند. ابراهیم ۱۰/۱۴
انبیا، در مقابل اقوام کافر که بشر بودن را با مقام پیامبری منافی می دانستند، بر بشر بودن خود
تأکید می کردند و عدم تنافی آن را با مقام نبوت اعلام می داشتند. ابراهیم ۱۱/۱۴

عوامل تکذیب نبوت بشر

کسانی که نزول وحی بر بشر و رسالت یافتن او را انکار می کنند، خداوند را، آن گونه که هست، نشناخته اند. انعام ۹۱/۶

انکار وحی و رسالت یافتن بشر، معلول نقصان معرفت آدمی به خداوند است. انعام ۹۱/۶
یهود به سبب انکار رسالت پیامبر(ص) (منکر نزول هرگونه وحی بر افراد بشر شدند. انعام ۹۱/۶

نقش قرآن و سنت

هدایت انسانها، در گرو حضور قرآن با سنت پیامبر(ص) در میان آنها . مائده ۵/۱۰۴

هدایت انسان

هدایت یافتن انسانها، خارج از وظیفه پیامبراکرم(ص) و تنها در قلمرو مشیت الهی . بقره ۲۷۲/۲
شدت علاقه پیامبر اکرم (ص) به هدایت مردم و تلاش وی در این جهت . بقره ۲/۲۷۲
آمزش و هدایت انسان به دست خداوند است. نساء ۱۶۸/۴
هدایت و تربیت تمامی انسانها، هدف از بعثت پیامبران و نزول کتب آسمانی . نساء ۱۷۰/۴
هدایت پذیری، تنها در گرو ابزار هدایت نیست بلکه خود انسانها در آن نقش اساسی دارند . ابراهیم ۲۵/۱۴

عوامل مؤثر در هدایت

هدایت پذیری، تنها در گرو ابزار هدایت نیست بلکه خود انسانها در آن نقش اساسی دارند. ابراهیم ۲۵/۱۴

هشدار به انسانها

هشدار خداوند به انسان در مورد اعمال و کارهای ناشایست نهانی او . نساء ۴/۱۰۸
انذار و تهدید، از روشهای قرآن برای بازداشتن انسانها از کفر و انکار حقایق و تکذیب آیات الهی.
مائده ۱۰/۵

انسان همواره بر سر دوراهی هدایت و گمراهی . مائده ۱۰۵/۵
آگاهی خداوند بر کردارهای آدمی، هشدار به او در مورد عملکردش پیامدهای آن. انعام ۶۰/۶
آدمیان باید در برابر وسوسه های جنیان و اغواگری آنها هشیار بوده و از خود حراست کنند. انعام ۱۲۸/۶

همه انسانها، حتی مومنان حقیقی، از خطا و گناه مصون نیستند و نیازمند مغفرت الهی هستند.
انفال ۷۴/۸

توجه انسان به بازگشت قهری خود به سوی خداوند آگاه، هشدار است برای او. توبه ۹۴/۹
هشدار خداوند به انسانها نسبت به برخوردشان در برابر نعمتهای فراوان او. نحل ۱۹/۱۶

عهد خدا با انسانها

عن النبی(ص): ان الله اخذ الميثاق من ظهر آدم بنعمان يوم عرفه فاخرج من صلبه كل ذريه... كالذر... قال...:...الست بربكم قالوا بلى. اعراف ۱۷۲/۷

عن ابی عبدالله(ع)قال:سالته عن قول الله عز و جل : «فطره الله التي فطر الناس عليها» ما تلك الفطره؟ قال: هي الاسلام، فطرهم الله حين اخذ ميثاقهم على التوحيد. اعراف ۷/۱۷۲
ضرورت پایبندی به عهدهایی که خداوند با آدمیان دارد. بقره ۴۰/۲
وفای خداوند به عهدی که انسانها در نزد او دارند، مشروط به پایبندی آنان به عهدهای الهی است.
بقره ۴۰/۲

تکالیف دینی، پیمانهای خدا با مردم است. بقره ۸۳/۲
فرمانهای خدا به انسانها، عهد او با آنان است. بقره ۱۲۵/۲
حرمت شکستن عهدها و پیمانهایی که خداوند بر عهده انسانها قرار داده است. رعد ۲۵/۱۳

عهد انسان با خدا

آدمی در شدايد با خداوند يگانه پيمان می بندد که در صورت نجات سپاسگزار او باشد. انعام ۶۳/۶
آدمی پس از نجات از شدايد، علی رغم پيمان عدم شرک و سپاسگزاری از خداوند، پيمان شکنی می کند و مجددا شرک میورزد. انعام ۶/۶۴
انسانهای ناسپاس، به هنگام احساس خطر مرگ (غرق شدن و...) با خدا پيمان مؤکد می بندند که :
اگر از آن ورطه نجات يابند، هرگز گرد گناه نگردند و به جرگه بندگان شاکر و سپاسگزارش بپیوندند.
یونس ۲۲/۱۰

مقدرات الهی

اجل انسان

خداوند قرار دهنده اجل و مدتی برای عمر انسان. انعام ۲/۶
انسان، دارای دو اجل : حتمی و غیر حتمی. انعام ۲/۶
انسان و جن دارای اجل (عمری) تعیین شده از سوی خداوند هستند. انعام ۱۲۸/۶

روزی مقدر انسان

هر انسانی دارای نصیب و بهره ای ثبت شده و حتمی در دنیا است . اعراف ۳۷/۷
به مردم، حتی افترازنندگان بر خدا و تکذیب کنندگان آیات او، تا فرارسیدن مرگشان به بهره مقدر خویش در دنیا خواهند رسید. اعراف ۳۷/۷

ملائکه و محافظت انسان

حضور همواره فرشتگان محافظ در کنار آدمی، برای حفظ حیات اوست. انعام ۶/۶۱
فرشتگانی عهده دار مراقبت و محافظت از انسانها در برابر خطرها و حوادث نابود کننده. رعد ۱۱/۱۳
هر فردی از انسانها، بهره مند از مراقبت و محافظت چندین فرشته است. رعد ۱۱/۱۳

فرشتگان محافظ و پاسدار انسانها، از همه اطراف و جوانب، آنان را مراقبت می کنند. رعد ۱۱/۱۳

امداد به انسان

انسان بدون یاری شدن از جانب خدا، از راهیابی به صراط مستقیم ناتوان است. فاتحه ۱/۶

تنها خداوند توانا بر یاری بندگان و دفاع از خویشان است. اعراف ۱۹۷/۷

پناهگاه انسان

هیچ گریزگاه و مواویبی جز خداوند برای انسان نیست. انعام ۷۲/۶

انسانها به محض احساس ضعف و دچار شدن به رنج و زحمت، با تضرع و التماس به درگاه خداوند

روی می آورند. نحل ۵۳/۱۶

انسانها، فطرتاً خداوند را تنها پناهگاه و ملجا خویش می دانند. نحل ۵۳/۱۶

منشأ بودن خداوند برای تمامی نعمتها و پناهگاه انحصاری بودن او برای گرفتاران و آسیب دیدگان،

دلیل وحدانیت او و بطلان ثنویت . نحل ۵۳/۱۶

آفرینش کوهها به گونه ای که قابل پناه گرفتن برای انسان باشد، به قدرت خداست. نحل ۱۶/۸۱

امکان مأوی گرفتن انسان در دل صخره ها و سنگر گرفتن در شکاف کوهها، از نعمتهای الهی. نحل

۸۱/۱۶

یاوری انسان

مالکیت و حاکمیت انحصاری خدا بر هستی، مقتضی نبود هیچ سرپرست و یاوری برای بندگان جز

او. بقره ۱۰۷/۲

برای انسانها، هیچ سرپرست و یاوری جز خداوند نیست. توبه ۱۱۶/۹

۱۳. انسان و نعمت های الهی

سکونت انسان در زمین

آدمیان، در عین استقرار در زمین، ثبات نداشته و در آن به ودیعت هستند. انعام ۶/۹۸

زمین، محل سکونت و قرارگاه موقت انسانها و شیاطین. اعراف ۲۴/۷

مدت زمان استقرار و سکونت آدمیان در زمین، نامعلوم برای آنان . اعراف ۲۴/۷

زمین عرصه حیات و مرگ آدمیان . اعراف ۲۵/۷

حیات انسان

حیات انسانها، تفضل الهی بر آنان . بقره ۲۴۳/۲

مالکیت و حاکمیت مطلق خداوند بر هستی، دلیل عجز غیر خدا در تدبیر شؤون زندگی انسانها. آل

عمران ۱۲۹/۳

حیات و مرگ مسیح(ع) و مادرش مریم و تمامی اهل زمین، در قبضه قدرت خداوند. مائده ۵/۱۷

انسانها، دارای منزلتی برابر در برخورداری از حق حیات. مائده ۳۲/۵

حکم نافذ و لازم الاجرا در آفرینش و حیات و مرگ انسان، تنها از آن خداوند است. انعام ۶/۶۲
حیات انسان، و امکانات دیگر زندگی او، جملگی از آن خداوند و داده اوست. انعام ۹۴/۶
هیچ تفاوت ذاتی و بنیادی در بین تیره ها و نژادهای مختلف بشر وجود ندارد. انعام ۹۸/۶

حیات دنیوی انسان

انسانها دارای دو حیاتند : حیات دنیوی و حیات اخروی. بقره ۲۸/۲
زندگی انسانها در دنیا همواره آمیخته به دشمنی و عداوت با یکدیگر است. اعراف ۲۴/۷
زمین دربردارنده وسیله زندگانی و معیشت انسانها برای زمانی موقت و نامعلوم. اعراف ۷/۲۴

حیات موقت انسان

آدمیان، در عین استقرار در زمین، ثبات نداشته و در آن به ودیعت هستند. انعام ۶/۹۸

منشأ استعدادهای انسان

خداوند، توان و استعداد آباد کردن زمین را به آدمیان عطا کرده و ایشان را به سوی آبادانی گرایش داده است. هود ۶۱/۱۱

خداوند، به دلیل اعطای توان و استعداد به بشر برای آبادسازی زمین، شایسته و بایسته پرستش است. هود ۶۱/۱۱

گرایش به آب

تمایل طبیعی و غریزی انسان به بوستان، آب، خانه های دلپذیر و جاودانگی، وسیله ای در جهت گرایش دادن وی به ارزشهای معنوی. توبه ۷۲/۹

گرایش به آبادانی زمین

خداوند، توان و استعداد آباد کردن زمین را به آدمیان عطا کرده و ایشان را به سوی آبادانی گرایش داده است. هود ۶۱/۱۱

گرایش به آرامش روانی

گرایش فطری انسان به تحصیل امنیت خاطر و آسایش روان . انعام ۴۸/۶

گرایش به امکانات مادی

امکان مجذوب شدن مومنان، در برابر امکانات مادی فراوان دیگران . توبه ۸۵/۹

استفاده از گرایشهای انسان

تمایل طبیعی و غریزی انسان به بوستان، آب، خانه های دلپذیر و جاودانگی، وسیله ای در جهت گرایش دادن وی به ارزشهای معنوی. توبه ۷۲/۹

بهره گیری از گرایش طبیعی انسان به زیبایی و جاودانگی، در جهت هدایت وی به ایمان و جهاد، امری است شایسته و بایسته. توبه ۸۹/۹

حسن بهره گیری از گرایشهای طبیعی انسانها، در جهت هدایت و ارشاد آنان به ارزشها. توبه ۸۹/۹

استفاده از امکانات زمین

خداوند انسانها را برای بهره گیری از زمین و امکانات آن توانا ساخت . اعراف ۷/۱۰
توانایی انسانها بر بهره گیری از امکانات زمین نعمتی بایسته شکرگزاری است . اعراف ۱۰/۷

استفاده از امکانات مباح

انسانها نباید خویشتن را به بهانه هایی واهی از قبیل : زهدگرایی، آداب و رسوم قومی و... از امکانات و نعمتهای زمین محروم سازند. بقره ۱۶۸/۲

استفاده از امکانات مادی

بهره گیری از مادیات در گرو تناسب آن با طبع آدمی است. مائده ۸۷/۵
مظاهر مادی طبیعت، در خدمت آدمیان و آفریده شده در جهت منافع آنان . نحل ۸۱/۱۶

استفاده از چهارپایان

وجود مرکبهای راهوار و چهارپایان برابر در خدمت انسان برای طی مسافتهای طولانی بیابانها نشانه ربوبیت و پروردگاری خدا. یونس ۲۲/۱۰

آفرینش دامها (شتر، گاو و گوسفند) به منظور بهره گیری انسان از آنهاست. نحل ۵/۱۶

تأمین زندگی انسان

امکانات مادی، و تمایل به آنها، فقط وسیله ای برای گذران زندگانی دنیاست وهدف آفرینش نیست.
آل عمران ۱۴/۳

زمین دربردارنده وسیله زندگانی و معیشت انسانها برای زمانی موقت و نامعلوم. اعراف ۲۴/۷
خداوند فراهم سازنده راههایی گوناگون برای تأمین معیشت انسانها در زمین است. اعراف ۱۰/۷

تأمین مصالح انسان

تکالیف الهی، تأمین ک ننده مصالح و منافع انسانهاست. بقره ۳۵/۲
راضی بودن به آنچه خدا مقدر کرده و شکیبیا بودن برآن، تأمین کننده خیر و مصلحت واقعی انسان است. بقره ۶۱/۲

تأکید خداوند بر جهاد با مال و جان (در عین بی نیازی او از جهاد و تلاش مردم)، به خاطر تأمین مصالح خود انسانهاست. توبه ۴۱/۹

تأمین نیازهای انسان

خداوند، تأمین کننده نیازهای آدمی. نساء ۱۳۰/۴
مالکیت خداوند بر هستی، دلیل توانمندی او بر رفع نیازهای انسان . نساء ۱۳۱/۴
تأمین نیازهای مادی انسان و تبیین ارزشهای معنوی وی، از نشانه های الوهیت خداوند. اعراف ۲۶/۷

تأمین نیازهای معنوی

دعا به درگاه خداوند، موثر در برآورده شدن خواسته های معنوی انسان است. بقره ۲/۱۲۸

قرآن، معجزه ای کافی برای هدایت و برآورنده تمامی نیازهای هدایتی انسان است. انعام ۳۸/۶

منشأ تأمین نیازهای انسان

نیازمندیهای مادی، جسمانی، معنوی و فکری انسانها از سوی خداوند تأمین شده است. نحل ۹/۱۶

انسان، نیازمند به تکیه گاه و پشتیبان و خدا تنها تأمین کننده آن است. اسراء ۲/۱۷

خداوند، همه نیازها و خواسته های وجودی بشر را به او عطا کرده است. ابراهیم ۳۴/۱۴

عوامل موثر در تأمین نیاز انسان

نقش موثر دعا در کنار دیگر عوامل طبیعی، برای تأمین نیازها و خواسته های انسان. ابراهیم ۳۹/۱۴

منابع تأمین نیازهای انسان

همه نیازمندیها و خواسته های مادی بشر در طبیعت وجود دارد. ابراهیم ۱۴/۳۴

دریاها، رودخانه ها، خورشید، ماه و شب و روز، هر کدام آیتی مستقل برای خداشناسی و برطرف

کننده نیازی از نیازهای انسان. ابراهیم ۳۳/۱۴

بهره دنیوی انسان

هر انسانی دارای نصیب و بهره ای ثبت شده و حتمی در دنیاست. اعراف ۳۷/۷

به مردم، حتی افترازنندگان بر خدا و تکذیب کنندگان آیات او، تا فرارسیدن مرگشان به بهره مقدر

خویش در دنیا خواهند رسید. اعراف ۳۷/۷

اهمیت عمر انسان

نیل به بهشت، تنها دستاورد شایسته و بدون زیان در برابر سرمایه عمر و جان آدمی است. هود

۱۱/۲۳

نعمتهای انسان

انسان برخوردار از نعمتها و احسان بی شمار الهی است. ابراهیم ۳۴/۱۴

نعمت امکانات زمین

توانایی انسانها بر بهره گیری از امکانات زمین نعمتی بایسته شکرگزاری است. اعراف ۱۰/۷

نعمت زوجیت انسانها

زوجیت در نظام زندگی انسانها، نعمتی است در جهت منافع و مصالح آنان. نحل ۱۶/۷۲

نعمت فرزند صالح

آدم(ع) و حوا در پیشگاه خداوند ملتزم شدند که در صورت دارا شدن فرزندی سالم و شایسته همواره

از سپاسگزاران وی باشند. اعراف ۱۸۹/۷

سرمایه انسان

سرای آخرت و نعمتهای آن، سرمایه انسانهاست. بقره ۸۶/۲

گستره انفاق، در برگیرنده تمامی امکانات و داراییهای خدادادی انسان. بقره ۲۵۴/۲

عمل نیک، سرمایه و مددکار دنیوی و اخروی انسان. آل عمران ۲۲/۳
اموال و فرزندان (پشتوانه مالی و نیروی انسانی)، مهمترین سرمایه مادی بشر. آل عمران ۱۱۶/۳
ایمان به خداوند، سرمایه سعادت بخش انسان. آل عمران ۱۷۷/۳
داده های الهی (امکانات مادی و معنوی) به انسانها، فضل خداوند و از ملک اوست. آل عمران ۱۸۰/۳
داراییهای انسان از آن خداست و به او باز خواهد گشت. آل عمران ۱۸۰/۳

روزی انسان

امکانات و داراییهای انسان، رزقی است عطاشده از جانب خدا. بقره ۳/۲
آبهای نازل شده از ابرها، سببی اساسی برای پیدایش روزی انسانها. بقره ۲۲/۲
آفرینش آسمان، نزول باران، به ثمر رسیدن میوه ها و پیدایش روزی برای انسانها، جلوه هایی از ربوبیت خداوند است. بقره ۲۲/۲

خداوند، روزی دهنده به بندگان خویش. بقره ۲/۱۷۲
رزق و روزی آدمیان، فضل خداوند است. بقره ۱۹۸/۲
آنچه در اختیار آدمی است، رزق الهی است. نساء ۳۹/۴
روزیها و بهره های مادی، از تفضلات الهی بر مردم. مائده ۲/۵
دستیابی مردم به روزی و درآمدهای مادی، پرتویی از ربوبیت خداوند نسبت به آنان. مائده ۲/۵
خداوند گوشت چهارپایان را روزی انسان قرار داده است. انعام ۶/۱۴۲
انسانها ذاتا شایسته دریافت نعمتهای خداوند هستند. انفال ۵۳/۸
خداوند، بیش از نیاز انسانها، روزی در اختیارشان قرار داده است. نحل ۱۱۴/۱۶

منشأ روزی

خداوند روزی دهنده به بندگان خویش. بقره ۱۷۲/۲

منشأ تفاوت روزی انسانها

اراده خداوند به تفاوت روزی انسانها، نشأت یافته از علم او به نیازها و مصالح واقعی آنهاست. نحل

۷۱/۱۶

منافع انسان

منفعت و سود واقعی انسانها، در گرو ایمان به قرآن و پیامبر(ص) است. بقره ۲/۱۲۱
پیروی از ادیان الهی، به سود خود آدمی است. بقره ۱۳۲/۲
حرکت کشتیها در دریا در جهت منافع انسان، از نشانه های توحید و رحمت گستری خداوند است.

بقره ۲/۱۶۴

بینش و آگاهیهای ارائه شده از سوی خداوند، در جهت کمال و منافع انسان است. انعام ۱۰۴/۶

نفع و ضرر انسان درگرو پذیرش و یا عدم پذیرش بینشهای ارائه شده از جانب خداوند است. انعام
۱۰۴/۶

مظاهر مادی طبیعت، در خدمت آدمیان و آفریده شده در جهت منافع آنان . نحل ۸۱/۱۶

۱۴. تاریخ انسان

آدم(ع) و نسل او، جانشین انسانهایی که پیش از آنان در زمین می زیستند. بقره ۲/۳۰
سکونت موجوداتی مانند انسان در زمین قبل از سکونت آدم(ع) و فرزندان او . انعام ۱۳۳/۶
انسانها در جامعه نخستین به صورت امت واحد می زیستند. یونس ۱۰/۱۹
تاریخ خلقت انسان

جن قبل از خلقت انسان، آفریده شده است. حجر ۱۵/۲۷

فرشتگان، قبل از آفرینش انسان، موجود بودند. حجر ۲۸/۱۵

زندگی اجتماعی انسانهای نخستین

انسانها در جامعه نخستین به صورت امت واحد می زیستند. یونس ۱۹/۱۰

انسانهای قبل از آدم(ع)

آدم(ع) و نسل او، جانشین انسانهایی که پیش از آنان در زمین می زیستند. بقره ۲/۳۰
ساکنان زمین پیش از آدم(ع)، موجوداتی فسادگر و خونریز بودند. بقره ۲/۳۰
سکونت موجوداتی مانند انسان در زمین قبل از سکونت آدم(ع) و فرزندان او . انعام ۱۳۳/۶

عمر انسان

تمام انسانها دارای عمری معین و زمان مرگشان در علم الهی، مشخص است. آل عمران ۳/۱۴۵
ایمان به مقدر بودن اجل و معین بودن عمر نزد خداوند، از عوامل تقویت روحیه پاسداران رسالت
انبیا. آل عمران ۱۴۵/۳

کوتاه بودن مدت حیات آدمی در دنیا و یا به درازا کشیدن آن، در اختیار خداست. آل عمران ۱۷۸/۳
خداوند قرار دهنده اجل و مدتی برای عمر انسان. انعام ۲/۶
برخی از انسانها آن چنان به پیری می رسند که تمامی اندوخته های علمی خود را از دست می
دهند. نحل ۷۰/۱۶

دورانهای عمر

آغاز زندگی انسان از پایین ترین مراتب ادراکی و جسمانی و بازگشت وی در پایان، به همان نقطه.
نحل ۷۰/۱۶

دوران کهنسالی همراه با نادانی، از پست ترین مراحل زندگی انسان . نحل ۷۰/۱۶
برخی از انسانها، از حفظ دستاوردهای علمی خویش در همه مراحل زندگی ناتوانند. نحل ۷۰/۱۶

محصول عمر انسان

نیل به بهشت، تنها دستاورد شایسته و بدون زیان در برابر سرمایه عمر و جان آدمی است. هود
۲۳/۱۱

نسل نوح(ع)

آدم، نوح، خاندان ابراهیم و خاندان عمران از نسل و نژادی واحد . آل عمران ۳/۳۴
عن ابی جعفر(ع):...و لیس کل من فی الارض من بنی آدم من ولد نوح قال الله فی کتابه: "...ذریه من
حملنا مع نوح". اسراء ۳/۱۷

نژادهای انسانها

خداوند تمامی آدمیان و نژادها و تیره های مختلف آن را از یک شخص (آدم) آفریده است. انعام
۹۸/۶

آدم و حوا پدر و مادر همه انسانها . اعراف ۲۷/۷

نیاکان انسانها

آدم و حوا، پدر و مادر همه انسانها. اعراف ۲۷/۷
تمام انسانها فرزندان آدم هستند. اعراف ۱۷۲/۷
عن ابی جعفر(ع): ...و لیس کل من فی الارض من بنی آدم من ولد نوح قال الله فی کتابه: "...ذریه
من حملنا مع نوح". اسراء ۳/۱۷

قال رسول الله(ص): "ذریه من حملنا مع نوح" ما كان مع نوح الا اربعة اولاد، حام و سام و یافث و
کوش، فذاک اربعة اولاد انتسلوا هذا الخلق؛ اسراء ۳/۱۷

فرزندان انسان

نوه دختری انسان، فرزند وی می باشد. آل عمران ۶۱/۳
نوادگان دختری از ذریه و فرزندان مرد می باشند. انعام ۸۵/۶

شکل نیاکان انسان

اسلاف انسان، دارای شکل و صورتی غیر از انسان کنونی. نساء ۴۷/۴

تقلید از نیاکان

در صورت نبود نشئه شهود و اقرار برای فرزندان، آنان در انتخاب عقیده، جز تبعیت و تقلید از پدران،
راهی نداشتند. اعراف ۱۷۳/۷

هلاکت امتهای

خداوند، توانا بر هلاکت تمامی انسانها و آفرینش انسانهایی دیگر . نساء ۱۳۳/۴

هلاکت انسانها

خداوند، توانا بر هلاکت تمامی انسانها و آفرینش انسانهایی دیگر . نساء ۱۳۳/۴

موانع انقراض انسان

اگر استمرار زندگی نوع انسان در زمین خواسته خدا نبود، اختلاف پدید آمده در میان جامعه نخستین، نسل بشر را منقرض می کرد. یونس ۱۹/۱۰

۱۵. سرنوشت انسان

تأثیر نحوه روابط زناشویی، در سرنوشت انسان (نیک یابد). بقره ۲۲۳/۲
سرنوشت آدمیان تنها به دست خداست، نه حتی رسول او. آل عمران ۱۲۸/۳
اعتقاد به هدفداری آفرینش، دلیل نگرانی خردمندان از سرنوشت خود در قیامت. آل عمران ۱۹۱/۳
نقش تعیین کننده عمل انسان در سرنوشت او. نساء ۸۸/۴
انسان، زمینه ساز هدایت (سرنوشت) خویش. مائده ۱۶/۵، مائده ۸۰/۵
گمراهی، سرنوشت گروهی از انسانها. اعراف ۷/۳۰
عملکرد انسانها دخیل در تعیین سرنوشت آنان به دست خداست. اعراف ۷/۱۳۷
انسان در عین حاکمیت مشیت خدا بر وی، در تعیین سرنوشت خویش دخیل است. اعراف ۷/۱۷۶

نقش انسان در سرنوشت خویش

نقش آدمی در فرجام و سرنوشت خویش. یونس ۹۵/۱۰، آل عمران ۱۶۵/۳
انسان، زمینه ساز هدایت (سرنوشت) خویش. مائده ۱۶/۵
انسانها خود رقم زننده سرنوشت خویش هستند. انعام ۱۲۹/۶
انسان، خود به وجود آورنده بدبختی و شقاوت خویش است. ابراهیم ۱۸/۱۴، یونس ۴۴/۱۰
انسان دارای نقشی بسزا در وضعیت اجتماعی و معیشتی و سرنوشت خویش. رعد ۱۱/۱۳
انسان خود در هدایت و گمراهی خویش نقشی بسزا دارد. رعد ۲۷/۱۳، رعد ۱۳/۳۳
سرگذشت انسانها، شکل دهنده ماهیت و حقیقت آنهاست. یوسف ۷/۱۲
انسانها، خود در فزونی و یا کاستی نعمتها نقش اساسی دارند. ابراهیم ۷/۱۴
انسان، خود زمینه ساز سلطه ابلیس و اغوای او. حجر ۴۲/۱۵

عوامل مؤثر در سرنوشت

اعمال و رفتار آدمی سازنده حقیقت و ماهیت اوست. بقره ۱۸۹/۲
تأثیر نحوه روابط زناشویی، در سرنوشت انسان (نیک یابد). بقره ۲۲۳/۲
نقش تعیین کننده عمل انسان در سرنوشت او. نساء ۸۸/۴
انسان، خود تعیین کننده سرنوشت و فرجام خویش. مائده ۸۰/۵، انعام ۱۲۹/۶
عملکرد انسانها دخیل در تعیین سرنوشت آنان به دست خداست. اعراف ۷/۱۳۷
انسانها و جنیان دارای نقشی مؤثر در تعیین فرجام و سرنوشت خویش (دوزخی شدن یا رهایی از آن). اعراف ۷/۱۷۹

انسان در تحقق سرنوشت خویش موثر است، هرچند از سوی خداوند مقدر شده باشد. انفال ۴۴/۸
اختیار انسان و نقش خود وی در رقم زدن سرنوشت خویش. توبه ۷۰/۹

سرنوشت انسان (سعادت و شقاوت اخروی) در گرو اعمال و کردار اوست. یونس ۸/۱۰
انسان، موجودی آزاد، مختار و تعیین کننده سرنوشت خویش است. یونس ۴۴/۱۰
خواست خود آدمی، در رقم خوردن سرنوشت او از ناحیه خداوند، نقشی بسزا دارد. یوسف ۳۴/۱۲
خداوند در پی تحول و تغییر در گرایشها و رفتارهای جوامع بشری، وضعیت و سرنوشت آنان را تغییر
می دهد. رعد ۱۱/۱۳

انسان، در برابر محیط اجتماعی و عوامل تأثیرگذار، مجبور نیست و در تعیین سرنوشت خویش مختار
است. حجر ۱۵/۶۰

پیری انسان

عن ابی جعفر(ع): إذا بلغ العبد مائة سنة فذلك ارذل العمر. نحل ۷۰/۱۶

انسان و حیات جاویدان

انسان، موجودی با استعداد همیشه ماندن و فنا نپذیرفتن. هود ۲۳/۱۱
انسان در آخرت فنا شدنی نیست و برای همیشه باقی می ماند. رعد ۵/۱۳

توشه انسان

اعمال انسان، اندوخته ها و پیش فرستاده هایی است که دارای آثاری مثبت یا منفی در لحظه مرگ
و پس از آن است. انفال ۵۱/۸

انجام کارهای خیر، توشه انسان برای سرای آخرت است. بقره ۱۱۰/۲

عمل ناپسند انسان

هشدار خداوند به انسان در مورد اعمال و کارهای ناشایست نهانی او . نساء ۴/۱۰۸
خداوند با وجود کارهای بد آدمیان به آنان مهلت می دهد. انعام ۶۰/۶

ثبت عمل انسان

ثبت اعمال و گفتار انسان و مسئولیت وی، در برابر آنها. آل عمران ۱۸۱/۳
آگاهی همه جانبه خداوند به اعمال نیک آدمیان. نساء ۱۲۷/۴

انسان و دفع عذاب استیصال

دفع عذاب استیصال، به هنگام وقوع آن، در توان هیچ کس نیست. یونس ۱۰/۵۳
مستحقان عذاب استیصال، به هنگام وقوع آن، مایلند تمام مایملک خود را برای نجات جان خویش،
نثار کنند. یونس ۵۴/۱۰

ترس و وحشت ستمگران، به هنگام نزول عذاب استیصال، تا درجه ای است که اگر از هر یک از آنان
به اندازه تمام آنچه در زمین است برای رهاییشان درخواست شود، اگر می داشتند، بی درنگ نثار می
کردند. یونس ۵۴/۱۰

مرگ انسان

احتضار انسان

اعمال انسان، اندوخته ها و پیش فرستاده هایی است که دارای آثاری مثبت یا منفی در لحظه مرگ و پس از آن است. انفال ۵۱/۸

نیاز به هنگام احتضار

لحظه مرگ هنگام احساس نیاز همه آدمیان به فریادرسی توانا. اعراف ۳۷/۷
تنها خداوند، توانا به یاری انسان به هنگام مرگ است. اعراف ۳۷/۷

قبض روح انسان

روح، تمام حقیقت انسان است و مرگ با خروج آن از بدن حاصل می شود. انعام ۶/۹۳

مرگ انسانها

خداوند، به انسانها حیات می بخشد و آنان را می میراند. بقره ۲۸/۲
مرگ، به اراده و اختیار انسان نیست. بقره ۲۴۰/۲
هیچ کس، جز به فرمان خدا نمی میرد. آل عمران ۱۴۵/۳
تمام انسانها دارای عمری معین و زمان مرگشان در علم الهی، مشخص است. آل عمران ۱۴۵/۳
مرگ انسان، سنت تغییر ناپذیر الهی است. آل عمران ۳/۱۴۵
مرگ انسان، به مشیت و اراده الهی است. آل عمران ۱۹۳/۳
مرگ، مرحله ای اجتناب ناپذیر در سرنوشت انسان. آل عمران ۱۸۵/۳، نساء ۷۸/۴
حیات و مرگ مسیح(ع) (و مادرش مریم و تمامی اهل زمین، در قبضه قدرت خداوند. مائده ۱۷/۵
اراده و قضای الهی حاکم بر پیدایش و مرگ آدمی. انعام ۲/۶
مطالعه در آفرینش انسان و مرگ و حیات وی، زداینده تردید در یگانگی خداوند. انعام ۲/۶
حکم نافذ و لازم الاجرا در آفرینش و حیات و مرگ انسان، تنها از آن خداوند است. انعام ۶۲/۶
آدمی با مرگ، هرآنچه را خداوند در دنیا به او ارزانی داشته بود، رها می سازد. انعام ۶/۹۴
زمین عرصه حیات و مرگ آدمیان. اعراف ۲۵/۷
انسانها پس از سپری کردن زمان حضورشان در زمین و مرگ همگان، به مکانی دیگر منتقل خواهند شد. اعراف ۲۵/۷

آفرینش و مرگ و اعطای دانش و سلب آن از انسان، جلوه ای از علم و قدرت الهی است. نحل

۱۶/۷۰

انسان پس از مرگ

بقای انسان، پس از مرگ. آل عمران ۱۶۹/۳، انعام ۱۲/۶
آدمیان پس از مرگ، به سوی خداوند (مولای حقیقی خود) بازمی گردند. انعام ۶۲/۶
انسان در پی مرگ، مانند آفرینش نخستین خویش، تنها نزد خداوند حضور می یابد. انعام ۶/۹۴

حیات مجدد انسان

انسانها پس از مرگ و مدفون شدن در زمین، دوباره زنده خواهند شد و از دل خاک به عرصه زمین باز خواهند گشت. اعراف ۲۵/۷

انسانها در قیامت

انسان در آینده با روزی عظیم (قیامت) مواجه خواهد شد. بقره ۴۸/۲
اختیاری بودن اعمال انسان، مورد پذیرش او در قیامت. آل عمران ۳۰/۳
جنیان و انسانها در قیامت مورد بازخواست مشترک قرار خواهند گرفت. انعام ۱۲۸/۶
حضور انسانها در قیامت، مانند آفرینش نخستینشان، در دو گروه هدایت یافته و گمراه گشته. اعراف ۳۰/۷

هیچ انسانی در روز قیامت نمی تواند مدعی غفلت از ربوبیت خدا در حیات دنیوی خویش باشد . اعراف ۱۷۲/۷

خصلتهای انسان در قیامت

قیامت، صحنه بروز ملکات و خصلتهای تثبیت شده و پنهان آدمی . انعام ۲۳/۶

معاد انسان

اعتقاد به بازگشت انسان به سوی خداوند، مقتضی پرهیز از قهر او . آل عمران ۳/۲۸
بازگشت انسان به سوی خدایی است که از علم و قدرت مطلق برخوردار است. آل عمران ۲۹/۳
خداوند در روز قیامت تمامی جن و انس را گرد می آورد. انعام ۶/۱۲۸

فرجام اخروی انسان

رفتار و کردار انسان در دنیا، تعیین کننده فرجام او در قیامت. مائده ۵/۱۰۵
خداوند، فرجام سیر انسانهاست و همگان، تنها به سوی او باز خواهند گشت . انعام ۱۰۸/۶، بقره ۲۸/۲
انسانها، به ملاقات خدا خواهند رفت و تنها به سوی او باز خواهند گشت. بقره ۲۲۳/۲، بقره ۴۶/۲
انسان، در آینده با روزی عظیم (قیامت) مواجه خواهد شد. بقره ۴۸/۲
انسان و همه شئون او از خداوند نشأت گرفته است و به سوی او باز خواهد گشت. بقره ۱۵۶/۲
بازگشت انسان به سوی خدایی است که از علم و قدرت مطلق برخوردار است. آل عمران ۲۹/۳
بازگشت انسان به سوی خدا، در روزی که هر کس کردار خویش را حاضر می یابد. آل عمران ۳۰/۳
تأثیر وضعیت روحی و حالات قلبی آدمی، در سرنوشت او (شکست و پیروزی). آل عمران ۱۵۱/۳
مرگ و یا کشته شدن، چه در راه خدا و چه در راه غیر او، مسیری است به سوی خداوند، نه نابودی و فنا. آل عمران ۳/۱۵۸

خداوند، مرجع و فرجام انسانها، برای جزا و پاداش. آل عمران ۳/۱۵۸

ایمان به حشر و بقای آدمی پس از مرگ، برانگیزنده وی برای حضور در میدان کارزار در برابر دشمنان دین. آل عمران ۱۵۸/۳

خشنودی و خشم الهی، معیار شناخت سرنوشت خوب و بد انسانها. آل عمران ۱۶۲/۳
تفاوت فرجام آدمیان بر مبنای عملکرد آنان، نمودی از عدل خداوند. آل عمران ۱۶۲/۳
اسلام، دینی جامع و خواهان سعادت آدمیان در دنیا و آخرت. نساء ۱۳۴/۴
انسان، خود تعیین کننده سرنوشت و فرجام خویش. مائده ۸۰/۵
بازگشت تمامی آدمیان، با هرگونه باور و عمل، به سوی خداوند است. انعام ۱۶۴/۶، انعام ۱۰۸/۶
برپایی قیامت و بازگشت انسانها به خدا، پرتوی از ربوبیت خدا بر انسانها و برای تدبیر امور آنان است.
انعام ۱۶۴/۶

انسانها، پس از سپری کردن زمان حضورشان در زمین و مرگ همگان، به مکانی دیگر منتقل خواهند شد. اعراف ۷/۲۵

حیات دنیا، گذرگاهی موقت و نه پایان زندگی انسان. اعراف ۲۵/۷
حضور در صحنه قیامت و برخورد با سزای اعمال دنیوی، فرجام همه انسانهاست. اعراف ۷/۱۴۷
خداوند رقم زننده سرنوشت و تعیین کننده فرجام انسانها و جنیان. اعراف ۷/۱۷۹
آغاز زندگی انسان از پایین ترین مراتب ادراکی و جسمانی و بازگشت وی در پایان، به همان نقطه.
نحل ۷۰/۱۶

مؤاخذة اخروی انسان

جنیان و انسانها در قیامت مورد بازخواست مشترک قرار خواهند گرفت. انعام ۱۲۸/۶
قیامت، روز حضور انسان در برابر خدا و آگاه شدن او از تمامی کرده هایش و نیز روز محاکمه و تعیین سرنوشت. توبه ۹۴/۹

پاداش اخروی عمل

سزای آخرت و نعمتهای آن، سرمایه انسانهاست. بقره ۸۶/۲
تفاوت فرجام آدمیان بر مبنای عملکرد آنان، نمودی از عدل خداوند. آل عمران ۱۶۲/۳
درجات و مراتب آخرت براساس آگاهی خداوند از اعمال جن و انس و سنجش دقیق آن اعطا می گردد. انعام ۱۳۲/۶

حضور در صحنه قیامت و برخورد با سزای اعمال دنیوی، فرجام همه انسانهاست. اعراف ۱۴۷/۷

نیاز به آمرزش خدا

آمرزش و هدایت انسان به دست خداوند است. نساء ۱۶۸/۴
انسانها، حتی مومنان حقیقی، در معرض لغزش و نیازمند مغفرت خداوند. انفال ۴/۸
همه انسانها، حتی مومنان حقیقی، از خطا و گناه مصون نیستند و نیازمند مغفرت الهی هستند.
انفال ۸/۷۴

همگان، حتی پیامبران الهی برای نیل به سعادت، نیازمند مغفرت و رحمت الهی اند. هود ۴۷/۱۱
نیاز همه انسانها، حتی انبیای بزرگ، به آمرزش الهی در روز قیامت . ابراهیم ۴۱/۱۴
برای تهیه این مجموعه از نه جلد تفسیر راهنما (هفت جلد منتشر شده و دو جلد زیرچاپ) که
تقریباً شامل برداشتهای نصف آیات قرآن می باشد، بعنوان متن و برای دسته بندی مباحث و روابط بین
موضوعات از کتب انسان شناسی و اصطلاحنامه استفاده شده است در ضمن جا دارد از محقق نکته بین
و قرآن پژوه خوش فکر حجة الاسلام علی محمد یزدی که از جمله دست اندرکاران تفسیر راهنما می
باشد و در مراحل کار مشوق و مشاور صبوری برای حقیر بودند، کمال قدردانی را داشته باشم و امیدوارم
این مختصر بتواند قسمتی از نیازهای محققین این بخش از معارف بشری را در جهت ارائه موضوعات و
آیات انسان شناسی تأمین کند و نیز روشنگر دیدگاه قرآن در ابعاد معرفتی و تربیتی و اجتماعی انسان
باشد.